

FATIK

36ste jaargang • januari-februari-maart 2019 • nr. 161

Driemaandelijks uitgave

FATIK is een uitgave van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud

Editoriaal

3

- Wanneer de spijtoptant spreekt ... dan wast hij zijn propere handen niet in onschuld!

Jürgen Millen

Artikel

5

- Wat denken de Vlaamse partijen over het gevangeniswezen en het penitentiaire beleid?

Lars Breuls

- Kinderbezoek in de gevangenis van Gent: een aantal reflecties

Dorien Brosens, Koenraad Polfliet, Louis Favril, Sara Rowaert, Flore Croux, Freya Vander Laenen & Liesbeth De Donder

- Een exploratief onderzoek naar de ervaringen van gedetineerden en personeel in het Penitentiair Landbouwcentrum Ruiselede

Camille De Keyser & An-Sofie Vanhouche

Uitgelezen

32

- Over 'Mekaar zien en het belang van cultuur in de gevangenis'!

Thomas Baeckens

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1

Bg FATIK PA3A9109

Afzendadres: Liga voor Mensenrechten

Gebroeders De Smetstraat 75

9000 Gent

V.U.: Kati Verstrepen

Gebroeders De Smetstraat 75

9000 Gent

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN

WWW.MENSENRECHTEN.BE

FATIK

Tijdschrift voor Strafrecht en Gevangeniswezen
Verschijnt vier keer per jaar
36ste jaargang
januari-februari-maart 2019, nr. 161

ISSN 0772-5167

Redactie

Hoofdredactie: Luc Robert
Eindredactie: Lars Breuls
Redactie: Tom Daems, Chris Hermans, Jürgen Millen, Neil Paterson, Koenraad Polfliet, Freya Vander Laenen, An-Sofie Vanhouche

Abonnement op FATIK?
Surft naar fatik.mensenrechten.be
Of bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09/223.07.38 – fax: 09/223.08.48
e-mail: info@mensenrechten.be
website: www.mensenrechten.be

Redactionele samenwerking en disclaimer

FATIK, Tijdschrift voor Strafrecht en Gevangeniswezen strekt tot een zo volledig mogelijke berichtgeving over de evoluties op het vlak van strafrecht en gevangeniswezen.

Voor publicatie aangeboden teksten mogen rechtstreeks naar het redactiesecretariaat worden gestuurd. De redactie behoudt zich alle rechten voor de publicatie van ingezonden teksten, artikels, werken, advertenties ed. te weigeren.

Aan de totstandkoming van deze publicatie is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de redactie en de uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen redactionele bijdragen.

Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabonnements

Lid + abonnement op Tijdschrift voor Mensenrechten: 35 €
Lid + abonnement op Fatik, tijdschrift voor Strafrecht en Gevangeniswezen: 40 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 70 €
Steunend lid + abonnement op beide tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

rek.nr. BE34 0011 2701 3290

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van het lidmaatschap, een abonnement op de tijdschriften te bekomen.
Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

FATIK online

Je kan FATIK online raadplegen. De laatste vier nummers zijn enkel beschikbaar voor abonnees. Vraag een login via fatik@mensenrechten.be. Surf naar fatik.mensenrechten.be.

© Niets uit deze publicatie mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt FATIK gedrukt op kringlooppapier en zonder vluchtige organische stoffen door Druk in de Weer, Gent

Editoriaal

3

Wanneer de spijtoptant spreekt ... dan wast hij zijn propere handen niet in onschuld!

Jürgen Millen

Artikel

5

Wat denken de Vlaamse partijen over het gevangeniswezen en het penitentiaire beleid?

Lars Breuls

Kinderbezoek in de gevangenis van Gent: een aantal reflecties

Dorien Brosens, Koenraad Polfliet, Louis Favril, Sara Rowaert, Flore Croux, Freya Vander Laenen & Liesbeth De Donder

Een exploratief onderzoek naar de ervaringen van gedetineerden en personeel in het Penitentiair Landbouwcentrum Ruiselede

Camille De Keyser & An-Sofie Vanhouche

Uitgelezen

32

Over 'Mekaar zien en het belang van cultuur in de gevangenis

Thomas Baeckens

Wanneer de spijtoptant spreekt ... dan wast hij zijn propere handen niet in onschuld!

Op 11 oktober 2018 ontwaakte de voetbalwereld met een zware kater door een (nieuw) voetbalschandaal: Operatie Propere Handen. In de ochtend van 10 oktober 2018 werden in België en in het buitenland huiszoeken gehouden bij voetbalclubs, trainers, managers en zelfs twee scheidsrechters. Kernwoorden van het onderzoek: witwassen, omkoping en matchfixing.

Spilfiguur Veljkovic koos eieren voor zijn geld en maakte gebruik van de wet van 22 juli 2018 tot wijziging van het wetboek van strafvordering betreffende toezeggingen in het kader van de strafvordering, de strafuitvoering of de hechtenis wegens het afleggen van een verklaring in het kader van de strijd tegen de georganiseerde criminaliteit en het terrorisme¹ om zich, naast verdachte, ook de hoedanigheid van spijtoptant aan te meten.

De exodus van Veljkovic uit de Begijnenstraat van Antwerpen (de gevangenis) in de hoedanigheid van spijtoptant werd extra in de verf gezet door de aanwezigheid van de pers. Diezelfde pers mocht vervolgens ook nog eens aanschuiven voor een persconferentie bij Veljkovics raadsman die met de mededeling kwam dat zijn cliënt een deal met het federaal parket had gesloten (5 jaar cel met uitstel en een voorwaardelijke boete van 80.000 euro)² in ruil voor gedetailleerde bekentenissen over de (onfrisse) praktijken binnen de Belgische voetbalwereld in al haar geledingen.

De verklaring dat een deal met het federaal parket werd gesloten, betekent dat er een overeenkomst tussen deze partijen werd gesloten waarin de verdachte akkoord is gegaan met het afleggen van substantiële, onthullende, oprechte en volledige verklaringen in ruil voor toezeggingen door het parket in het kader van de uitoefening van de strafvordering, in het kader van de strafuitvoering of in het kader van de voorlopige hechtenis. Volledigheidshalve kan daar zelfs aan worden toegevoegd dat het parket, mits voorafgaand akkoord van de directeur-generaal van de Penitentiaire inrichtingen, aan een spijtoptant (die met een effectieve gevangenisstraf akkoord ging) kan toezeggen dat hij na de afgesloten overeenkomst naar een andere gevangenis kan worden overgeplaatst. Dit voorrecht is voor gewone gedetineerden niet voorzien en de vraag rijst of de gelijkheid tussen gedetineerden zoals voorzien in de Basiswet hierdoor niet geschonden wordt. In tegenstelling tot 'spijtoptant'-gedetineerden kunnen gewone gedetineerden enkel een overplaatsing vragen aan ambtenaren van de penitentiaire administratie die daartoe door de directeur-generaal worden aangewezen.

De hierboven beschreven overeenkomst - *memorandum* genoemd in de Spijtoptantenwet - wordt in drievoud opgesteld waarbij één exemplaar wordt gegeven aan de spijtoptant zelf, één aan de procureur des Koning en één exemplaar wordt gevoegd aan het strafdossier waardoor andere verdachten kennis kunnen nemen van de afgesproken 'deal' met het parket.

Het is belangrijk om hierbij te vermelden dat een *memorandum* alleen gesloten kan worden wanneer een strafrechtelijk onderzoek dit vereist en enkel wanneer de overige middelen van het onderzoek niet lijken te volstaan om de waarheid aan de dag te brengen.

Bovendien kan het *memorandum* door het parket herroepen worden wanneer (a) de spijtoptant (de voorwaarden in) het memorandum niet naleeft, (b) de spijtoptant nieuwe feiten pleegt na het sluiten van het memorandum die met (minstens) 6 maanden gevangenisstraf worden gesanctioneerd, (c) de spijtoptant niet overgaat tot verklaringen zoals in het memorandum voorzien, (d) de spijtoptant de schade (veroorzaakt door de strafbare feiten) niet vergoedt, (e) de spijtoptant bewust onvolledige, onoprechte of niet-onthullende verklaringen heeft afgelegd of (f) wanneer de spijtoptant alsnog overgaat tot het laten verdwijnen van bewijzen uit het gerechtelijk onderzoek of contact heeft met andere betrokkenen uit het gerechtelijk onderzoek met als doel dit onderzoek (proberen) te manipuleren. Daarnaast wordt de spijtoptant ertoe gehouden om zich ter beschikking te houden van de gerechtelijke autoriteiten en dit zolang de strafzaak, waarin hij betrokken is, loopt.

In ruil voor zijn volledige medewerking kan de 'beloning' voor de spijtoptant variëren van een strafvermindering tot zelfs een louter eenvoudige schuldigverklaring, een vermindering van verbeurdverklaring of van geldboete. Wie denkt dat

¹ B.S. 7 augustus 2018, 62054. *Hierna Spijtoptantenwet.*

² <https://www.hln.be/sport/voetbal/belgisch-voetbal/5-jaar-cel-met-uitstel-en-voorwaardelijke-boete-van-80-000-euro-dit-is-de-deal-die-spijtoptant-veljkovic-met-gerech-sloot-af459550/>.

spijtoptant en parket het op een onderling akkoordje kunnen gooien en de kous daarmee af is, is eraan voor de moeite: de wetgever heeft in een wettelijke controle voorzien waarbij dit memorandum bekrachtigd, maar ook kan worden afgewezen.

Wanneer de spijtoptant een akkoord zou sluiten met het parket waarin hij (alsnog) tot meer dan drie jaar gevangenisstraf wordt veroordeeld, voorziet de Spijtoptantenwet dat de spijtoptant bij verschijning voor de strafuitvoeringsrechtbank op een gunstig advies van het parket mag rekenen. Hetzelfde geldt bij een straf totaal van hoogstens drie jaar wanneer de desbetreffende artikelen in de Wet externe rechtspositie gedetineerden in werking zouden treden.

De wetgever is bijzonder kort door de bocht gegaan door te voorzien dat het parket bij de strafuitvoeringsrechtbank in geval van een spijtoptantenregeling een gunstig advies moet uitbrengen. Vooreerst zou een spijtoptant ook voor andere straffen in uitvoering kunnen veroordeeld zijn waarbij, door het meervoud aan uit te voeren straffen, een groot gevaar op recidive zou kunnen bestaan waarbij dan de vraag rijst of het parket dan verplicht gunstig moet adviseren. Eenzelfde vraag rijst wanneer de spijtoptant herhaald nieuwe feiten zou plegen (met telkens bestraffingen onder de zes maanden) waardoor hij in totaliteit boven de drie jaar gevangenisstraf zou komen: wordt het recidivegevaar dan ook niet buiten spel gezet door de spijtoptantenregeling in het kader van strafuitvoering?

Daarnaast rijst de vraag of het parket ook een gunstig advies zou moeten geven wanneer een veroordeelde spijtoptant verzoekt om van de strafuitvoeringsrechtbank zelf uitgaansfaciliteiten of (andere) strafuitvoeringsmodaliteiten te krijgen omdat dit enkel bij wijze van uitzondering kan worden toegekend (zoals voorzien in art. 59 Wet externe rechtspositie gedetineerden). Betekent dit dat een spijtoptantenregeling gelijkgeschakeld wordt met een uitzonderlijke omstandigheid in het kader van de strafuitvoering?

De wetgever zal, los van het feit dat hij de tenuitvoerlegging van een groot deel van de bepalingen in de wet externe rechtspositie gedetineerden reeds jarenlang voor zich uitschuift en bijgevolg ernstig verwaarloost, hieromtrent initiatieven moeten nemen om het gebrek aan wettelijke regeling te doorbreken.

Misschien kan de wetgever wachten met een reparatiewet in het leven te roepen omdat de (huidige) Spijtoptantenwet de toets van het Grondwettelijk Hof nog moet doorstaan. Twee advocaten van evenveel verdachten uit Operatie Propere Handen stapten begin januari 2019 naar het Grondwettelijk Hof met als doel deze wet te horen vernietigen en met als argument dat deze wet het gelijkheidsbeginsel met de voeten zou treden.³

De minister van Justitie zal ongetwijfeld niet de grootste supporter van het grondwettelijk hof (meer) zijn na haar arrest van 21 december 2017 waarin (onder meer) de voorziene hervorming van assisen vernietigd werd en (helaas) de volksjury in eerste en laatste aanleg terug mee moet beslissen over moord en doodslag (daar waar voor een eenvoudige snelheidsovertreding een verdachte én voor een beroepsmagistraat verschijnt én, ingeval hij het niet eens is met de eerste beslissing, hoger beroep als rechtsmiddel kan aanwenden). De vraag is of de minister van justitie de(ze) (wed)strijd in het Grondwettelijk Hof in zijn voordeel kan beslechten.

Wordt dus vervolgd... En over vervolgen gesproken: een vernietiging van de Spijtoptantenwet zou een bom leggen onder het verder (kunnen) vervolgen van de verdachten in het grootste (?) voetbalschandaal dat België (tot nu toe) heeft gekend.

Jürgen Millen*

³ <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2019/02/13/is-de-spijtoptantenregeling-ongrondwettig-het-voetbalonderzoek/>.

* Jürgen Millen is advocaat aan de balie van Limburg en lid van de redactie van FATIK.

Wat denken de Vlaamse partijen over het gevangeniswezen en het penitentiaire beleid?

De verkiezingen staan voor de deur. Daarom peilde de redactie van Fatik in januari bij de Vlaamse partijen vertegenwoordigd in het parlement naar hun visies op het gevangeniswezen en het penitentiaire beleid. Vlaams Belang kon niet op de vragen ingaan, omdat de partij pas in maart haar inhoudelijke programma vrijgeeft. De andere partijen vulden de vragenlijst wel in. Dit levert een aantal interessante inzichten op. Zo is bijvoorbeeld elke partij een grote voorstander van de inwerkingstelling van de strafuitvoeringsrechter om te oordelen over de vervroegde invrijheidstelling bij een straf totaal van hoogstens drie jaar. Anderzijds zijn de meningen over bijvoorbeeld het creëren van bijkomende gevangenis capaciteit of een verdere communautarisering van het gevangeniswezen sterk uiteenlopend.

FATIK: Op welke manier wil uw partij de overbevolking in de Belgische gevangenis verder bestrijden en voorkomen tijdens de volgende legislatuur?

CD&V: In eerste instantie willen we blijven inzetten op de overbrenging van geïnterneerden van de gevangenis (afdelingen of instellingen ter bescherming van de maatschappij of de psychiatrische annexen) naar zorginstellingen. Dat kan naar forensisch psychiatrische centra (FPC's), zoals er reeds twee bestaan en er nog drie gepland zijn in het kader van het Masterplan gevangenis en internering III, maar ook naar plaatsen binnen het reguliere zorgcircuit. Op die manier heeft reeds meer dan de helft van de geïnterneerden de gevangenis verlaten en de overige zullen dus nog volgen.

Wij hopen tevens dat het nieuwe Strafwetboek een feit wordt, want dat voorziet in nog meer alternatieven voor de gevangenisstraf.

De invoering van de detentieplanning moet op een meer gestructureerde en geformaliseerde wijze invulling aan de gevangenisstraf geven,

Lars Breuls¹

in het bijzonder met de bedoeling dat de gedetineerden sneller en op een efficiëntere wijze zich op hun re-integratie kunnen voorbereiden. Op die manier moeten zij beter gewapend voor de strafuitvoeringsrechtbanken kunnen verschijnen met oog op de toekenning van strafuitvoeringsmodaliteiten, waardoor ook aan de achterdeur een snellere doorstroming kan plaatsvinden en minder gedetineerden richting strafeinde evolueren.

Tenslotte moet het creëren van bijkomende capaciteit niet enkel bijdragen tot de modernisering van de gevangenis capaciteit, maar op zich ook de overbevolkingsratio doen dalen.

Groen: De strafuitvoering is aan herziening toe. We pleiten voor een meer humane strafuitvoering. Er is nood aan een totaalvisie op het strafbeleid en het gevangeniswezen. De overbevolking in de gevangenis is een enorm probleem dat niet zomaar kan worden opgelost door enkele gevangenis bij te bouwen. Het verhogen van gevangenisstraffen, en dus de nood voor capaciteit, is duur en draagt niet bij tot een betere re-integratie van veroordeelden. Groen stelt een aantal maatregelen voor die kunnen leiden tot een gevoelige vermindering van de gevangenisbevolking:

- We willen het elektronisch toezicht vergemakkelijken en de toepassing als autonome straf uitbreiden. Daarnaast bepleiten we ook alternatieve straffen als alternatief voor de vrijheidsberoving.
- Voorlopige hechtenis wordt zo kort mogelijk gehouden en enkel toegepast als het strikt noodzakelijk voor het onderzoek is en enkel bij bepaalde categorieën van misdrijven (zware criminaliteit, georganiseerde misdrijven) of bij gevaar voor recidive of vluchtgevaar.
- We willen ook werk maken van een betere verankering van herstelbemiddeling in ons gerechtelijk systeem. Herstelrecht heeft bewezen conflicten op duurzamere manieren op te lossen.

¹ Lars Breuls is FWO-aspirant verbonden aan de vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel en eindredacteur van FATIK.

- Geïnterneerden zijn de laatste jaren naar gespecialiseerde instellingen gebracht (FPC Gent en Antwerpen), maar er verblijven nog steeds een 500-tal geïnterneerden in onze gevangenissen en die moeten ook elders een gespecialiseerde opvang krijgen (zie verder).
- Drugserelateerde feiten kunnen best via een drugsbehandelingskamer worden behandeld zodat in de eerste plaats wordt ingezet op de begeleiding en de aanpak van de oorzaken van crimineel gedrag.

N-VA: Je moet de capaciteit aanpassen aan het aantal gevangenen en niet omgekeerd, zoals minister Geens eerder doet. Daarom moet er geïnvesteerd worden in bijkomende en modernere gevangenis capaciteit. Het Masterplan gevangenissen III van ministers Jambon en Geens voorziet op termijn in een uitbreiding van de gevangenis capaciteit tot 11.634 plaatsen. Dit Masterplan moet onverkort worden uitgevoerd. Bijkomende gevangenis capaciteit kan ook gevonden worden via creatieve oplossingen, zoals bv. een pontongevangenis. Uiteraard is de veiligheid van de bevolking hierbij onze eerste bekommernis. We moeten te allen tijde waken over het beveiligingsniveau van onze gevangenissen. We moeten illegale gedetineerden zoveel mogelijk blijven repatriëren naar hun thuisland. Zo kan de overbevolking in de gevangenissen blijven dalen.

Open Vld: Het is belangrijk om dergelijke zaken niet enkel op de korte termijn te bekijken, maar ook te kaderen in een bredere visie. De instroom kan naar beneden door enkel mensen in de gevangenis op te sluiten die daar thuis horen en dit met inachtneming van volgende zaken (niet exhaustief):

- Geïnterneerden moeten in zorginstellingen worden opgevangen en kunnen dus enkel kort in de gevangenis verblijven in afwachting van hun verschijning voor de Kamer voor de Bescherming van de Maatschappij (zie verder).
- Mensen zonder recht op verblijf moeten kunnen doorstromen naar centra voor illegalen of worden teruggestuurd naar hun land van herkomst van zodra ze hun straf hebben uitgezeten of de strafuitvoeringsrechtbank oordeelt dat de tegenindicaties voldoende kunnen worden opgevangen.
- Er moet voldoende aandacht zijn voor alternatieve straffen zodat de gevangenisstraf enkel een ultimatum remedium is.
- Er moet dringend volop ingezet worden op zinvolle detentie met veel aandacht voor de

voorbereiding van de reclassering door voldoende zorgprogramma's aan te bieden in de gevangenis. Op die manier voorkom je recidive en dus ook overbevolking. Als er voldoende aanbod is, zullen veroordeelde gedetineerden ook vlugger klaar zijn om een voorwaardelijke invrijheidstelling te krijgen van de strafuitvoeringsrechtbank, wat ook de overbevolking ten goede kan komen.

- Verder moeten we ook op lange termijn nadenken. Elke straf moet een straf op maat zijn, maar moet dan ook effectief worden uitgevoerd. Enkel zo kan je een gevoel van straffeloosheid met grotere kans op recidive vermijden. Dat zal op korte termijn misschien een stijging van de gevangenisbevolking geven, maar op lange termijn zal dit de overbevolking en de criminaliteit doen dalen.

We vinden het tevens verkeerd om een cijfer op de gevangenis populatie te plakken. Het mag geen oplossing zijn dat men faciliteiten zoals een verlengd penitentiair verlof toekent, of mensen vroeger in voorlopige vrijheid stelt, om een vooraf bepaalde magische grens van een bepaald aantal gedetineerden te bereiken. Er moeten voldoende goed uitgeruste gevangenissen zijn om in te spelen op de noden in de maatschappij, niet omgekeerd het aantal gedetineerden aanpassen aan de aanwezige infrastructuur. Er worden nu al gevangenissen bijgebouwd, of die genoeg plaats zullen bieden, zal in de toekomst moeten blijken. We willen overal in het land moderne gevangenissen met menswaardige leefomstandigheden en veilige, comfortabele werkomstandigheden. Het is hierbij wel belangrijk dat we niet enkel inzetten op infrastructuur, maar ook op bovenstaande zaken. Het gevangenisbeleid moet aangepakt worden op verschillende vlakken, anders zullen we de problematiek nooit echt ten gronde kunnen aanpakken.

Sp.a: België kampt al decennia met een overbevolking in de gevangenissen. Enerzijds dienen structurele langetermijnmaatregelen genomen te worden zoals het inzetten op alternatieve straffen en inzetten op kleinschalige detentie zodat de re-integratie vlotter verloopt en recidive structureel afneemt. Gezien de alarmerende toestand van de Belgische toestand dienen ook op heel korte termijn maatregelen te worden genomen. Daarom is sp.a akkoord met de komst van bijkomende gevangenissen, maar niet met de afgelopen aanpak van de bouw van luchtkastelen op drijfzand. Er is daarom nood aan een gevangenisagentschap. De huidige bevoegdheden van de Regie der Gebouwen inzake de gebouwen van de FOD Justitie worden haar onttrokken en in het gevangenisagentschap ondergebracht. Dit agentschap staat in voor de bouw en de aankoop van gebouwen

noodzakelijk voor het justitiebeleid (waaronder niet alleen gevangenen, maar ook rechtbanken) en staat onder voogdij van de minister van Justitie. Op heel korte termijn dient bovendien eindelijk een einde gemaakt te worden aan het verblijf van geïnterneerden in gewone gevangenen waar ze niet de gepaste zorg en begeleiding krijgen (zie verder).

FATIK: Is uw partij voorstander van een communautarisering van het gevangeniswezen?

CD&V: Wij merken dat het strafrecht in haar geheel, van de strafvervolgning tot en met de strafuitvoering, ook steeds meer een globaliseringstrend volgt, of minstens dat binnen de schoot van de lidstaten van de Raad van Europa wetgeving en penitentiaire praktijk steeds meer een supranationaal karakter krijgen. Tegenover die trend is het dan omgekeerd niet zonder meer voor de hand liggend om binnen ons eigen land de omgekeerde weg te bewandelen en het gevangeniswezen verder te regionaliseren. Het is immers zo dat de weg van de communautarisering van het gevangeniswezen reeds sedert eind de jaren negentig is ingezet door de overdracht van de persoonsgebonden bevoegdheden naar de gefedereerde entiteiten. De hulp- en dienstverlening aan gedetineerden is dus nu al geregionaliseerd en die piste heeft qua invulling nog een weg te gaan. Dus menen wij dat momenteel beter ingezet wordt op het verder uitbouwen van wat reeds geregionaliseerd is alvorens over een verdere communautarisering na te denken.

Groen: Neen. De strafuitvoering is onlosmakelijk verbonden met justitie. Wij achten het niet opportuun om die uit elkaar te halen en de gemeenschappen bevoegd te maken voor het gevangeniswezen. Nu de Justitiehuisen geregionaliseerd zijn, is het noodzakelijk om verschillende diensten beter op elkaar af te stemmen, zodat de noodzakelijke gegevens tussen de verschillende diensten kunnen worden uitgewisseld. Begeleiding van de veroordeelde stopt niet aan de gevangenispoort. Begeleiding in de gevangenis moet automatisch overgaan in begeleiding en controle na de vrijlating.

N-VA: Ja. Voor de N-VA is het falen van de strafuitvoering voor een belangrijk deel te wijten aan de complexe bevoegdheidsverdeling (naast jarenlange onderinvesteringen). De gevangenen zelf zijn nog steeds federaal, maar hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in de gevangenen met het oog op hun re-integratie is dan weer een gemeenschapsbevoegdheid. Dit werkt contraproductief, omdat elk niveau de gedetineerde vanuit zijn eigen bevoegdheden benadert: het federale gevangeniswezen vanuit de veiligheid, de Vlaamse gemeenschap vanuit het standpunt van de

re-integratie. De praktijk wijst uit dat het zo niet goed werkt.

Open Vld: Zoals vandaag is het zeker niet goed. De strafuitvoering moet op hetzelfde niveau zitten. Het is moeilijk werken als elektronisch toezicht bij de gemeenschappen zit en gevangenen federaal. In het noorden en het zuiden van het land is er wel degelijk een verschillende cultuur, maar dat heeft voor ons voornamelijk te maken met het ontbreken van een duidelijke visie en de nodige middelen om deze te implementeren. Je hoeft ook niet alles te splitsen omdat er een andere cultuur aanwezig is. Het is perfect mogelijk om eenzelfde resultaat te bereiken op een andere manier, daarom moet je de bevoegdheid nog niet splitsen. Een verzelfstandigd agentschap voor strafuitvoering lijkt ons effectiever om dit aan te pakken. Dan kan er soepeler ingespeeld worden op wijzigende omstandigheden.

Sp.a: Sinds de zesde staatshervorming ligt het zwaartepunt in België – wat bevoegdheden en middelen betreft – bij de deelstaten. Bij deze staatshervorming heeft sp.a ernaar gestreefd om die bevoegdheden over te hevelen die ter wille van de kwaliteit van de dienstverlening beter door de deelstaten uitgeoefend worden. Sp.a ijverde er daarom voor om de bevoegdheidspakketten die Belgisch bleven en degene die Vlaams werden, zo samenhangend mogelijk te maken. Niet een staatshervorming op zich is voor sp.a immers het doel, wel de Vlaming een zo goed mogelijke dienstverlening door de overheid bezorgen. Sp.a is hierin consequent: wanneer na grondige evaluatie blijkt dat via een herschikking van bevoegdheden, in welke richting dan ook, een volwaardiger en zinvoller beleid kan gevoerd worden, dan moet dit bekeken worden. Dat geldt bijgevolg ook voor de bevoegdheidsverdeling binnen justitie.

FATIK: Hoe kijkt uw partij naar kleinschalige detentie, in de vorm van zogenaamde detentie- en transitiehuizen? Is uw partij een voorstander van een verdere uitrol van zulke initiatieven?

CD&V: Onze minister van Justitie heeft een initiatief genomen tot de inrichting van kleinschalige detentiecentra, de zogenaamde transitiehuizen. Eerst werd de wettelijke basis gerealiseerd en vervolgens werd een oproep aan kandidaten gedaan om dossiers in te dienen met oog op de uitbating van dergelijke transitiehuizen. De selectieprocedure is momenteel lopende en wij hopen nog dit jaar tot de gunning te kunnen overgaan. Bij aanvang zal het om twee pilotprojecten gaan voor een totale capaciteit van een 30-tal plaatsen. Dat is uiteraard niet bijzonder veel, maar als concept is dit binnen de Belgische context behoorlijk innovatief en dus nemen we best de tijd om

dergelijke alternatieve detentievormen rustig te laten groeien en te integreren in het penitentiaire landschap.

Groen: We geloven heel sterk in deze aanpak. Grootschalige gevangenisstraffen zijn niet de juiste oplossing. Op termijn moeten we daarvan af. Het aantal detentiehuisen zoals uitgewerkt door 'De Huizen' moet uitgebreid worden. Detentiehuisen laten meer maatwerk toe bij de uitvoering van de detentie en bereiden de gedetineerde beter voor op de re-integratie. Voor 18- tot 25-jarigen richten we aparte huizen op. Er is nood aan kleinere eenheden en projecten zoals 'De Huizen', die meer kansen bieden op maatschappelijke integratie. We willen ook voorzien in aangepaste afdelingen voor opvang van zwangere vrouwen en de opvang van kinderen die bij de moeder verblijven in de gevangenis. Voor zoveel als mogelijk dient dit te gebeuren in een semi-open instelling.

N-VA: De N-VA is voorstander van de uitrol van kleinschalige detentie in het kader van een geïndividualiseerde detentiefasering. De begeleiding en de re-integratie van de gedetineerden is er over het algemeen eenvoudiger te realiseren dan in een klassieke gevangenis. Absolute voorwaarde is uiteraard dat ook deze detentie- en transitiehuisen afdoende beveiligd zijn. Er moet bovendien bij de lokale bevolking een draagvlak zijn. Dit vereist een goede informatie en communicatie. Er moet ook worden bekeken of er bij de inclusie in kleinere detentiehuisen voorrang kan worden gegeven aan bepaalde groepen, bv. delinquenten tussen 18 en 25 jaar die een eerste keer opgesloten worden, al dan niet in voorlopige hechtenis (zgn. 'first offenders').

Open Vld: Dit kan zeker een meerwaarde betekenen. Gedifferentieerde strafuitvoering is belangrijk om iedereen een parcours op maat aan te bieden. Dit kan de zinvolle detentie alleen maar ten goede komen. Alleen vinden we niet dat daarmee de gekende gevangenisstraffen kunnen verdwijnen. Beide soorten detentie zijn nodig.

Sp.a: Op termijn moeten we af van grootschalige gevangeniscomplexen. We zetten verder in op detentiehuisen zoals uitgewerkt door vzw 'De Huizen'. Detentiehuisen zijn kleinschalig, laten meer maatwerk toe bij de uitvoering van de detentie en bereiden de gedetineerden beter voor op de re-integratie. We ondersteunen bovendien het idee van 'De Huizen' om detentiehuisen voor first offenders tot 25 jaar op te richten, zodat zij hun voorhechtenis of straf niet in gevangenisstraffen moeten ondergaan, maar in een omgeving die het vertrouwen in een haalbare positieve toekomst opbouwt.

FATIK: Wat is het standpunt van uw partij over zogenaamde alternatieve straffen?

CD&V: Het uitgangspunt moet o.i. blijven dat de gevangenisstraf het ultimum remedium is. We merken dat in het maatschappelijk debat de reactie van justitie op misdrijven dikwijls verengd wordt tot de vraag of een verdachte al dan niet aangehouden werd. Dat is vanuit emotioneel standpunt te begrijpen, maar het is naar efficiëntie toe niet steeds de beste oplossing. Het uitsluiten van medeburgers uit onze samenleving heeft ook zijn prijs. Dan bedoelen wij niet enkel dat het een budgettair dure techniek is, maar ook dat de opsluiting niet zelden meer kapot maakt dan dat ze toelaat aangerichte schade te herstellen. Ook vanuit het perspectief van het slachtoffer is de opsluiting dus niet altijd de meest efficiënte oplossing. Wij zijn ervan overtuigd dat wanneer we met individuele slachtoffers praten, de roep naar loutere repressie veel minder luid klinkt dan men meent te vermoeden. Slachtoffers zijn dikwijls beter gediend met erkenning als slachtoffer, een verzoenend gebaar vanwege de dader en herstel van de aangebrachte schade in diverse vormen. En ook dat valt niet te herleiden tot het louter betalen van een schadevergoeding, maar eerder vergoeding van kosten voor medische en psychologische begeleiding. Wij moeten ons dus telkens opnieuw durven afvragen wat de toegevoegde waarde van een gevangenisstraf als reactie op een misdrijf is en als we het antwoord op die vraag schuldig blijven, verder op zoek gaan naar alternatieven.

Groen: We moeten meer gebruikmaken van alternatieve straffen. Het is een manier om de strafuitvoering beter aan te passen aan de dader, de aard van het misdrijf en de impact van het misdrijf. Uiteraard moet dit met respect voor de rechten van het slachtoffer gebeuren. Alternatieve straffen maken het ook mogelijk om personen veel meer te responsabiliseren voor hun misdrijf en de veroorzaakte schade symbolisch te herstellen.

N-VA: De N-VA juicht de evolutie toe waarbij het straffenarsenaal werd uitgebreid. Het is een goede zaak dat de strafrechter per individu kan oordelen welke de meest adequate straf is. Zo was de N-VA voorstander van het invoeren van het elektronisch toezicht als autonome straf. Elektronisch toezicht heeft immers het voordeel dat de veroordeelde zijn sociale contacten en zijn job kan behouden én dat er controle op de veroordeelde blijft. Alleen menen we dat niet iedereen hiervoor in aanmerking kan komen. Zo kan je bijvoorbeeld bij familiaal geweld de dader moeilijk met een enkelband terug naar huis sturen.

Open Vld: Waar mogelijk dienen alternatieve straffen te worden uitgesproken. Indien deze op maat worden uitgesproken en goed worden opgevolgd, kan dit een meerwaarde zijn, zowel voor de dader, het slachtoffer als de maatschappij. Als er geen aanbod aan alternatieve straffen bestaat, spreken magistraten

soms nog te zware gevangenisstraffen uit om toch maar zeker te zijn dat de veroordeelde er iets van zal uitzitten. Op die manier de cellen bevolken, is nefast voor het alom gekende probleem van de overvolle penitentiaire inrichtingen. Natuurlijk zal niet het volledige probleem van de overbevolking van de gevangenis als bij toverslag verdwijnen door alternatieve bestraffingsmogelijkheden te voorzien. Toch kunnen deze alternatieven hier een gunstige invloed op hebben. Daarnaast is het belangrijk om de opgelegde straf ook effectief te laten uitvoeren, zodat rechters weten dat wat ze uitspreken ook effectief zal worden uitgevoerd, ook in het geval van alternatieve straffen. Als je een volledig straffenarsenaal ter beschikking stelt aan de rechters met voldoende alternatieven en de rechter weet dat wat hij uitsprekt ook effectief zal worden uitgevoerd, dan zal hij volgens ons meer straffen op maat opleggen. Nu kunnen rechters soms niet anders dan hogere straffen uitspreken in de hoop om toch een beetje effect te hebben.

Voor de maatschappij hebben de alternatieve straffen eveneens voordelen: korte gevangenisstraffen die momenteel gelukkig al veel meer dan vroeger, maar nog steeds te weinig worden uitgevoerd, hoeven niet meer per se te worden opgelegd. De rechter kan kiezen voor een alternatief waardoor ook 'korte' straffen worden uitgevoerd. De straffeloosheid verdwijnt op die manier nog iets verder uit beeld. Ook het slachtoffer ziet en ervaart dat de dader wordt bestraft. Ook niet te verwaarlozen is het aspect van de heropname in de maatschappij: wie uit de gevangenis komt zal aanzienlijk meer moeite hebben om zijn plaats in de samenleving terug te vinden dan wie een alternatieve straf opgelegd gekregen heeft. Door geen gevangenisstraf op te leggen, worden ook bepaalde kwalijke contacten vermeden.

Bij wijze van voorbeeld van onze visie op alternatieve straffen, kunnen we meegeven dat onder onze impuls een nieuw bestraffingssysteem op poten werd gezet: voor bepaalde misdrijven, wanneer de rechter dat een geschikte straf acht, kan men als alternatief voor een gevangenisstraf elektronisch toezicht als autonome straf opgelegd krijgen. Maar in sommige gevallen is een ingrijpendere bescherming van de maatschappij noodzakelijk en dus ook een opsluiting in de gevangenis. De rechter moet daar in alle vrijheid en in eer en geweten kunnen over oordelen.

Sp.a: De gevangenisstraf dient gebruikt te worden als ultimum remedium. Zij moet voorbehouden blijven voor de zwaarste misdrijven. Voor lichtere misdrijven moet de gevangenisstraf vervangen worden door alternatieve straffen zoals een werkstraf, straf onder elektronisch toezicht of autonome probatie.

FATiK: Wat zijn de plannen van uw partij met de groep geïnterneerden die nog steeds in de gevangenis verblijven?

CD&V: Wij verwijzen naar ons antwoord op de eerste vraag. Kort gezegd komt het erop neer dat in de toekomst geïnterneerden voor wie de kamers ter bescherming van de maatschappij een beslissing tot plaatsing hebben genomen, niet langer binnen de gevangensmuren zullen verblijven. En met de uitvoering van het Masterplan gevangenis en internering III zullen we daar ook in slagen.

Groen: Geïnterneerden hebben recht op een aangepaste behandeling in een beveiligd kader, dit in acht genomen hun gradatie van geestesziekte en de aard van het gepleegde misdrijf. Geïnterneerden met een laag risico worden doorverwezen naar een extern zorgcircuit. Meer heldere afspraken met volksgezondheid (de behandeling), welzijn (de begeleiding) en justitie (veiligheid) zijn nodig. Naast de bestaande gespecialiseerde centra, moet er dringend meer capaciteit gecreëerd worden, in samenwerking met het Departement Volksgezondheid, voor de hogere risicoprofielen, in aanvulling op de reeds bestaande FPC's van Gent en Antwerpen. Er moet ook werk worden gemaakt van de oprichting van onderzoeks- en observatiecentra, waar een geesteszieke langdurig kan worden geobserveerd, waarna de rechter met kennis van zaken een gefundeerde uitspraak kan doen en instructies kan geven voor een juiste en aangepaste behandeling.

N-VA: Het is van belang dat geïnterneerden een gepast zorgtraject kunnen krijgen en dat binnen het juiste kader wat veiligheid en bewaking betreft. De behandeling, zorg en begeleiding van de patiënten moet maximaal ondersteund worden. Het Masterplan gevangenis en internering III van de ministers Jambon en Geens voorziet in bijkomende FPC's in Wallonië (Paifve en Waver) en in Vlaanderen (Aalst), naast de bestaande FPC's in Gent en Antwerpen. Het nieuwe centrum in Aalst biedt plaats aan 120 geïnterneerden (voor langdurig verblijf). Die instelling, voor geïnterneerden die het minste kans maken om zich snel opnieuw in de samenleving te integreren, wordt de eerste in die hoedanigheid in België en zou moeten openen in 2019.

Open Vld: Alle geïnterneerden moeten zorg op maat krijgen in zorginstellingen. Er werd hiervoor een uitgebreid Masterplan internering opgesteld. Dit Masterplan is bijna uitgevoerd op vlak van het creëren van plaatsen binnen bestaande zorginstellingen. Daarnaast is er nog behoefte aan nieuwbouwprojecten. De voorbereidingen daarvoor zijn volop bezig. Eens die er allemaal staan, zouden alle geïnterneerden zorg op maat moeten kunnen krijgen

buiten de gevangenis en dat moet inderdaad de bedoeling zijn. We zullen goed moeten opvolgen dat elke geïnterneerde dan in de juiste setting kan worden opgevolgd, m.a.w. aanbod en vraag moeten goed op elkaar afgestemd worden en de sector zal moeten samenwerken om een goed zorgtraject uit te werken. Hier zijn deze legislatuur heel veel stappen in genomen en we moeten daar volgende legislatuur verder op werken.

Sp.a: Geïnterneerden horen niet thuis in een gewone gevangenis. Zij moeten in de eerste plaats de gepaste zorg en begeleiding krijgen in gespecialiseerde centra zoals het FPC in Gent en Antwerpen. De plannen om bijkomende FPC's te openen in België worden door ons dan ook volop gesteund. Er moet echter over gewaakt worden dat in deze centra geen nieuwe bottleneck gecreëerd wordt. Vanuit deze centra moet de doorstroming naar *midsecurity*-afdelingen, reguliere psychiatrische ziekenhuizen en voorzieningen voor mentaal gehandicapten gegarandeerd worden. Sp.a wil ook dat er, net zoals voor gedetineerden in de gevangenis, een specifieke Basiswet komt voor geïnterneerden die in gespecialiseerde inrichtingen worden behandeld en begeleid. De patiëntenrechtenwet schiet op dit vlak immers schromelijk tekort.

FATIK: Hoe kijkt uw partij naar gedetineerden zonder verblijfsrecht, in het bijzonder wanneer zij niet geïdentificeerd geraken? Wat moet er met of voor deze groep gedaan worden?

CD&V: De aanpak van personen van vreemde nationaliteit zonder verblijfsrecht moet in eerste geval kaderen in een globaal beleid ten aanzien van deze doelgroep. En wat er vervolgens met deze personen moet gebeuren, die bovendien ook nog in een gevangenis verblijven, zal dan onvermijdelijk in het verlengde daarvan moeten liggen. In samenwerking met het Departement van Asiel en Migratie hebben wij de voorbije jaren sterk ingezet op de effectieve repatriëring van deze personen en ook de wettelijke bepalingen aangepast om dat zo spoedig mogelijk binnen het detentietraject te kunnen doen. Op die manier realiseren we wat de regering steeds als doelstelling heeft vooropgesteld, met name de periode van onzekerheid omtrent het verblijfsrecht zo kort als mogelijk houden en, indien geen verblijfsrecht wordt toegekend, zo snel mogelijk tot de repatriëring overgaan.

Groen: De toenemende verstrengeling van penitentiair recht en vreemdelingenrecht baart ons zorgen. Gedetineerden zonder verblijfsrecht kunnen sinds de afgelopen legislatuur 'vervroegd' in vrijheid gesteld worden op basis van een effectieve repatriëring, vanaf zes maanden voor strafeinde. De

strafuitvoeringsrechtbank komt hier niet in tussen. Deze regeling lijkt haaks te staan op de opvatting dat wijzigingen in de aard en de duur van de straf door een rechterlijke beslissing genomen moeten worden. Er zou bovendien meer aandacht moeten zijn voor terugkeerondersteuning. Het ontbreken van terugkeerondersteuning en van uitzicht op rehabilitatie ondermijnt de naleving van de verwijderingsbeslissing. Tenslotte is er het menselijke aspect dat gepaard gaat met een gebrek aan een verblijfstatus. Mensen zonder verblijfstatus hebben te kampen met bijkomende uitsluitings- en isolatiemechanismen binnen en buiten de gevangenis. Onduidelijkheid over hun invrijheidstellingsdatum, gecombineerd met een mogelijke uitzetting, leidt tot verhoogde emotionele stress. Psychosociale diensten zouden hier meer op toegerust moeten worden.

N-VA: In de eerste plaats is het van primordiaal belang om alle personen op ons grondgebied te identificeren. Sommige personen zijn moeilijk te identificeren, wat uiteraard noodzakelijk is vooraleer een terugkeerprocedure succesvol kan worden opgestart. Samenwerking met andere landen is noodzakelijk, voor de identificatie en de aflevering van een laissez-passer. Staatssecretaris Theo Francken organiseerde daarom met derde landen verschillende identificatiemissies. Voorbeelden zijn Marokko, Algerije en Senegal. Personen zonder verblijfsrecht moeten maximaal terug naar het land van herkomst gestuurd worden.

Open Vld: We moeten blijven inzetten op akkoorden met derde landen met het oog op terugkeer en tussenstaatse overbrengingen om de straffen in herkomstlanden te laten uitzitten. Er moet ook blijvend ingezet worden op een vlotte samenwerking om identificatie mogelijk te maken. Indien identificatie echt niet mogelijk is, zal betrokkene tot strafeinde in de gevangenis moeten blijven om zijn straf uit te zitten. Erna zal hij behandeld moeten worden als alle andere niet-geïdentificeerde mensen zonder recht op verblijf.

Sp.a: Een duidelijk terugkeerbeleid voor wie onwettig in België verblijft, is het sluitstuk van elk geloofwaardig asiel- en migratiebeleid. Dat geldt uiteraard des te meer voor wie uit de gevangenis komt. We pleiten daarom niet alleen voor bijkomende terugnameakkoorden met derde landen (bij voorkeur op Europees niveau), maar ook voor kwalitatief betere terugnameakkoorden zodat identificatie beter mogelijk gemaakt wordt.

FATIK: Moet de strafuitvoeringsrechter ingevoerd worden voor de veroordeelden tot een vrijheidsstraf van hoogstens drie jaar?

CD&V: Zonder meer. Dat is altijd de bedoeling van de wetgever geweest toen de Wet Externe Rechtspositie van 2006 werd gestemd en ligt ook geheel in de lijn

van het voorstel van Wetboek van Strafvuivering. De keuze om vooralsnog de beslissingen inzake sommige strafuitvoeringsmodaliteiten voor deze categorie veroordeelden te blijven laten nemen door de minister van Justitie was immers ingegeven vanuit operationele overwegingen, maar het lag nooit in de bedoeling dit te bestendigen.

Groen: Groen is daar voorstander van. Het is belangrijk dat een rechter kan oordelen over de al dan niet vervroegde invrijheidsstelling van een veroordeelde, en de eventueel daaraan te koppelen voorwaarden. Dit zal wel een investering vergen in magistraten en omkadering.

N-VA: De Wet Externe Rechtspositie voorziet reeds dat de strafuitvoeringsrechter bevoegd is voor veroordeelden tot een gevangenisstraf van hoogstens drie jaar. Deze bepalingen zijn echter nog niet in werking getreden wegens een gebrek aan middelen. De N-VA is er voorstander van om de omzendbrieven van de minister van Justitie, die nu van toepassing zijn, af te schaffen en de wet volledig in werking te laten treden. We pleiten ervoor dat ook gevangenisstraffen van hoogstens drie jaar effectief worden uitgevoerd en dat niet de administratie, maar een andere magistraat, zijnde de strafuitvoeringsrechter, beoordeelt of een gedetineerde in aanmerking komt voor bv. voorwaardelijke invrijheidsstelling.

Open Vld: Absoluut wel. De rechterlijke macht is verantwoordelijk voor het uitspreken van een gevangenisstraf. Enkel zij kunnen die uitspraak wijzigen/versoepelen. Er moet een strikt onderscheid zijn tussen wie beslist over opsluiting en vrijlating en wie dit uitvoert. Ieder heeft zijn rol en moet die volop kunnen spelen. Dit is een basisprincipe. Er is geen enkele reden (behalve een economische) om dat niet te doen voor straffen van hoogstens drie jaar. Nochtans zijn we ervan overtuigd dat als je ook voor de korte straffen een goed uitgebouwd beleid voert, je op lange termijn efficiënter zal werken. Want als je ook die groep goed opvolgt en begeleidt, zal de recidive dalen en zullen die mensen zich kunnen herpakken in plaats van door te groeien of vast te lopen in verder crimineel gedrag.

Sp.a: De strafuitvoeringsmodaliteiten moeten worden toegekend door de strafuitvoeringsrechter indien de straf in totaal maximaal drie jaar duurt en niet door de minister. Beslissingen door een minister zijn te afhankelijk van willekeur en beleidswissels.

FATIK: Het individueel detentieplan is het fundament in de Basiswet voor de geïndividualiseerde strafuitvoering op basis waarvan gedetineerden vanaf het begin van hun opsluiting kunnen werken aan hun problemen

en hun voorbereiding op re-integratie kunnen aanvangen. Toch ontbreekt dit in de praktijk tot op vandaag. Wat is de visie van uw partij ten aanzien van het in de praktijk invoeren van dit individueel detentieplan?

CD&V: Het regeerakkoord van 2014 voorzag expliciet in het integraal in uitvoering brengen van de Basiswet van 2005 en dus ook van de bepalingen met betrekking tot de detentieplanning. De penitentiaire administratie heeft een ontwerp van uitvoeringsbesluit hiertoe opgesteld dat momenteel de administratieve en begrotingscontrole doorloopt. Er is tevens reeds overleg opgestart met de diensten van de gemeenschappen omtrent hun aandeel hierin om tot een gemeenschappelijk plan van aanpak te komen. Wij verwijzen ook naar het antwoord op de eerste vraag om te onderstrepen welk belang wij aan dit instrument geven.

Groen: De Wet Dupont of Basiswet, gestemd in 2005, biedt belangrijke mogelijkheden om de invrijheidstelling van de gedetineerde voor te bereiden. Van de inwerkingstelling van deze wet dient dringend werk te worden gemaakt, door de uitwerking van een individueel detentieplan voor elke gedetineerde. Wij vinden het heel belangrijk om dit eindelijk te realiseren. Beter begeleiding van gedetineerden zal zorgen voor lagere recidivecijfers. Justitiehuizen, justitieassistenten en gespecialiseerde diensten in de gevangenis zullen beter moeten worden ondersteund, met personeel en middelen.

N-VA: De N-VA ijvert er al langer voor dat iedere gedetineerde een individueel detentieplan op maat heeft, zoals voorzien in de Basiswet, om hem/haar vanaf het begin van de inclusie in de gevangenis voor te bereiden op een zo vlot mogelijke re-integratie. Voor sommigen hangt hun re-integratie samen met het volgen van een beroepsopleiding, voor anderen met de beschikbaarheid van psychologische hulp, met de behandeling van hun verslaving, ...

Open Vld: Dit plan moet er zeker komen. Maar daarvoor is er nog heel veel werk. De cultuur binnen de gevangenissen moet veranderen en de nadruk moet komen te liggen op zinvolle detentie. Dat wil zeggen dat gevangenisstraffen naast de facetten straf en beveiliging, ook moeten bijdragen tot re-integratie. Iemand zomaar opsluiten en de sleutel weggooien is niet zinvol. Voor ons moet het regime dat gedetineerden ondergaan er één op maat zijn. Het is zo dat er onverbetere gevallen zijn waarbij men vaststelt dat vervroegd vrijkomen of vrijkomen onder voorwaarden niet wenselijk is. Maar het is ook niet wenselijk dat elke gedetineerde zijn straf tot op het einde uitzit: eens men wordt vrijgelaten komt men opeens terug in de maatschappij, zonder dat men daar

echt op voorbereid is. Dat kan tal van nefaste gevolgen hebben (onaangepast gedrag, moeilijkheden werk te vinden, hervallen, ...).

Gedetineerden moeten de noodzakelijke therapie al kunnen krijgen tijdens de detentie en ze moeten hun tijd vanaf dag één zinvol kunnen inzetten om hun leven op de rails te krijgen. Het is volledig fout om, zoals vandaag, daar maar aan te beginnen eens je weer vrij bent (of de maanden ervoor). De opsluiting is de straf, maar het is voor iedereen beter als we die tijd van opsluiten ook gaan gebruiken om die mensen de mogelijkheid te bieden om hun leven anders te organiseren. Gedetineerden moeten begeleid worden en leren verantwoordelijkheid te nemen voor hun daden. We moeten hen leren hoe ze hun leven op een positieve manier kunnen organiseren. Dit houdt in dat er veel meer begeleiding, opleiding en werk voorzien moet worden in de gevangenissen. Eens dit aanbod er is, kan je duidelijk een verschil maken tussen zij die hun leven in handen willen nemen en zij die bewust kiezen voor een leven in de criminaliteit. Vandaag focussen we enkel op die tweede groep en vergeten we de vele gedetineerden die mits wat hulp echt wel willen veranderen. Dat moeten we omdraaien.

Sp.a: Sp.a gaat ervan uit dat vanaf de straftoemeting een nieuwe periode begint waarbij de terugkeer in de samenleving van een individu – enkele uitzonderingen tegen wie de samenleving permanent dient beschermd te worden niet te na gesproken – actief wordt voorbereid. Daarom komen er voor de gedetineerden individuele detentieplannen die hen daadwerkelijk voorbereiden op hun terugkeer naar de samenleving. Hierbij wordt in een structurele samenwerking met de gemeenschappen voorzien. De over deze overheden verdeelde beleidsdomeinen worden op elkaar afgestemd.

FATIK: Als uw partij – los van het huidige systeem – kon kiezen hoe iemand die veroordeeld wordt tot een vrijheidsstraf nadien vrijgelaten wordt, zou uw partij dan opteren voor: 1) een systeem waarop veroordeelden automatisch vanaf een bepaald deel van de straf vervroegd vrijkomen onder voorwaarden; 2) een systeem waarbij er op een geïndividualiseerde manier door een instantie beslist wordt wie vervroegd onder voorwaarden vrij mag en wie niet; 3) een systeem waarbij de straf die de bodemrechter oplegt, tot de laatste dag moet worden uitgezeten? Na welk deel van de straf zou een gedetineerde dan volgens uw partij aanspraak maken op een voorwaardelijke invrijheidstelling?

CD&V: Wij blijven het principe van een vervroegde invrijheidstelling met voorwaarden huldigen omdat dit o.i. de meest efficiënte weg naar re-integratie

is. De voorwaardelijke invrijheidstelling bewijst sedert 1888 (inwerkingtreding van de Wet Lejeune) haar toegevoegde waarde. En we moeten ook vaststellen dat in een tijdperk waarin toch steeds meer veroordeelden effectief strafeinde doen en dus integraal hun gevangenisstraf ondergaan, de onzekerheid en angst toeneemt ten aanzien van personen die plots in vrijheid worden gesteld zonder dat nog justitiële controle en toezicht mogelijk is.

Er is o.i. op zich nog steeds een ruime politieke consensus omtrent het principe van een voorwaardelijke invrijheidstelling. Wat effectief evolueert is de perceptie wat het breukdeel van de uitgesproken straf moet zijn dat effectief moet worden ondergaan. De eerlijkheid gebiedt te erkennen dat daar geen wetenschappelijk sluitend antwoord op gegeven kan worden en dus is de bepaling van deze breuk een kwestie van maatschappelijke en politieke keuzes. We hoeven niet op rigide wijze vast te houden aan de huidige breuken, maar het is belangrijk om erover te waken dat een eventuele nieuwe breuk toch nog voldoende prikkels inhoudt opdat de veroordeelde gemotiveerd blijft om voor een voorwaardelijke invrijheidstelling te kiezen en niet om voor de verkeerde redenen opteert om zijn strafeinde af te wachten. Het risico is immers niet ondenkbaar dat dan net deze veroordeelden die het meeste baat zouden hebben bij een post-penitentiaire opvolging (en met hen de samenleving in haar geheel) deze net gaan afwijzen met alle risico's van dien.

Naar de geest had de Wet Externe Rechtspositie van 2006 in feite reeds de eerste optie uit de vraagstelling voor ogen. Het uitgangspunt van de Wet Externe Rechtspositie bepaalt immers dat de voorwaardelijke invrijheidstelling wordt toegekend, tenzij er tegenaanwijzingen zijn waaraan mits het opleggen van bijzondere voorwaarden niet kan worden tegemoet gekomen. Deze wet zag de voorwaardelijke invrijheidstelling dus uitdrukkelijk niet als een gunst maar als een recht. De praktijk blijkt echter nog steeds voor te veel onzekerheid in hoofde van de veroordeelde te zorgen waardoor ook die onzekerheid ertoe bijdraagt dat veroordeelden gaandeweg afhaken en richting strafeinde evolueren. Dat is o.i. geen gunstige evolutie en het lijkt ons dan ook aangewezen om nog meer dan tot op heden het geval is, naast de letter ook de geest van de Wet Externe Rechtspositie te respecteren. Om die redenen is het ontwerp van Wetboek van Strafvuivering trouwens op dezelfde uitgangsprincipes gebaseerd.

Groen: Het principe van de voorwaardelijke invrijheidstelling is en blijft een belangrijk principe met het oog op een menswaardige strafuitvoering. Wanneer voorwaarden zijn vervuld en mits goede begeleiding en opvolging, biedt deze procedure

kansen op een succesvolle re-integratie. Dus eerder optie 2.

De strafuitvoeringsrechtbanken moeten zich ook kunnen uitspreken over de penitentiaire verlopen. Slachtoffers worden op de hoogte gehouden en betrokken op een gelijkaardige manier als bij de procedure voor de voorwaardelijke invrijheidstelling. De psychosociale dienst heeft inzake het adviseren in de dossiers strafuitvoering een belangrijke inbreng.

N-VA: Optie 2. De maatschappij heeft er alle belang bij dat een veroordeelde, na een snelle en rechtvaardige bestraffing, niet hervalt. Tijdens de voorwaardelijke invrijheidstelling is er strikte controle en begeleiding mogelijk. De mogelijkheid van voorwaardelijke invrijheidstelling is verder een belangrijke stimulans voor een veroordeelde om in de gevangenis mee te werken met zijn begeleiding en proces tot re-integratie. Een voorwaardelijke invrijheidstelling is dan ook een gunst en geen evidentie of automatisme. Voor de N-VA hoort een straf, veel meer dan nu het geval is, een straf te zijn. We zijn voor de voorwaardelijke invrijheidstelling, maar vinden het niet evenredig dat je momenteel na één derde van de straf te hebben uitgezeten al vervroegd kan vrijkomen. De N-VA pleit er bijgevolg voor dat de tijdsvoorwaarden voor voorwaardelijke invrijheidstelling fors worden opgetrokken.

Open Vld: Het tweede systeem. Maar eigenlijk is het systeem niet het belangrijkste maar de mogelijkheden die we de gedetineerden bieden om hun leven een andere wending te geven. Zolang we dit niet prioritair op poten gaan zetten, zal geen enkel systeem goed werken.

Sp.a: Sp.a kiest resoluut voor een systeem waarbij er op een geïndividualiseerde manier door een strafuitvoeringsrechtbank beslist wordt wie vervroegd onder voorwaarden vrij mag en wie niet. Dit doet geen afbreuk aan het principe dat het minimaal uit te zitten gedeelte van de straf in verhouding moet staan met de ernst van de inbreuk en de daarmee corresponderende strafmaat.

FATIK: Experts zijn het vandaag eens over het ontbreken van een grondige kennisbasis in de strafuitvoering. Als uw partij de post Justitie zou bezetten, zijn er dan plannen om te investeren in een meer op wetenschap gebaseerde strafuitvoering? Op welke manier zou uw partij rekening houden met de bevindingen van wetenschappelijk onderzoek in de strafuitvoering?

CD&V: Wij hebben een ontwerp van wet met betrekking tot de organisatie van de penitentiaire diensten en het statuut van het penitentiair personeel

in de commissie Justitie van de Kamer neergelegd. Dat ontwerp voorziet onder meer ook in de installatie van een penitentiaire beleidsraad die samengesteld is uit vertegenwoordigers van de ketenpartners (het gevangeniswezen, staande en zittende magistratuur, advocatuur en gefedereerde entiteiten), maar er is ook voorzien in de aanwezigheid van academici. Het opzet hiervan is net om in dat orgaan na te denken over een penitentiair beleid dat evidence-based ondersteund wordt. De aanwezigheid van deze actoren moet ook een meer permanente brugfunctie kunnen vervullen om wetenschappelijk onderzoek op het terrein, ook in de gevangenis dus, opnieuw tot een inherent aspect van de penitentiaire praxis te laten evolueren.

Groen: Het is evident dat bevindingen van wetenschappelijk onderzoek voldoende verspreid worden en deel uitmaken van het opleidingsaanbod voor professionals in de strafuitvoering. Maar het moet ook veel meer dan nu de basis zijn voor het uitstippelen van nieuw beleid.

N-VA: Ons straf(uitvoerings)beleid moet inderdaad veel meer evidence-based worden. Zo is recidive een heel belangrijke graadmeter van de kwaliteit van het gevoerde beleid. Nochtans heeft men nog steeds geen globaal zicht op de recidivecijfers. Het strafbeleid is in dit land dan ook nog te veel nattevingerwerk, doordat men geen zicht heeft op de effectiviteit van (gevangenis)straffen of alternatieve maatregelen. De N-VA pleit al lang voor een recidivemonitor met duidelijke, uniforme cijfers, en met wetenschappelijke omkadering: meten is weten. Een performant strafbeleid vereist ook regelmatige capaciteitsramingen. Nu is het onmogelijk in te schatten welke capaciteit we nodig hebben als alle gevangenisstraffen consequent zouden worden uitgevoerd.

Open Vld: Er bestaat reeds veel wetenschappelijk onderzoek en dat moet absoluut meegenomen worden in het beleid. Maar we moeten vooral overgaan tot actie. Er moet een plan komen om zinvolle detentie te implementeren. Dat moet gebeuren samen met de gemeenschappen. Er zullen investeringen nodig zijn, maar die zullen zichzelf zeker terug verdienen. Het probleem is m.a.w. niet zozeer het gebrek aan kennis over hoe we het moeten aanpakken, maar het gebrek aan wil om hierin echt grondig te investeren. Momenteel worden er enkel brandjes geblust. Er is nood aan een totaalaanpak met een duidelijke visie. Die kan dan stapsgewijs geïmplementeerd worden.

Sp.a: Het beleid inzake strafuitvoering moet logischerwijs gebaseerd zijn op kennis en praktijkervaring van alle betrokken actoren. Ook wetenschappelijke expertise heeft daar een belangrijke plaats in.

Kinderbezoek in de gevangenis van Gent: een aantal reflecties

Dorien Brosens^a, Koenraad Polfliet^b, Louis Favril^c, Sara Rowaert^d, Flore Croux^{a,d}, Freya Vander Laenen^c & Liesbeth De Donder^a

Deze bijdrage is geschreven naar aanleiding van het 20-jarig bestaan van het kinderbezoek in de gevangenis van Gent, wat uitgebreid gevierd is tijdens een studiedag op 7 december 2018. Dit artikel grijpen we aan als een kans om stil te staan bij de wettelijke context omtrent 'bezoek van kinderen in de gevangenis'. Daarnaast lichten we toe wat de ervaringen zijn met kinderbezoek en hoe het vorm krijgt in de gevangenis van Gent. Niet elke gedetineerde ouder krijgt echter kinderbezoek. Op basis van drie focusgroepen met gedetineerde ouders waarvan de kinderen niet naar het kinderbezoek komen en een focusgroep met professionals, bieden we inzicht in de barrières die het krijgen van kinderbezoek in de weg staan. Tot slot zoomen we nog even in op een aantal reflecties die de kinderrechtencommissaris geformuleerd heeft tijdens het slotwoord op de studiedag. Met deze bijdrage hopen we inspiratie te kunnen bieden voor andere gevangenis.

Bezoek van kinderen: een recht van gedetineerde ouders

Internationale regelgeving besteedt expliciet aandacht aan de bezoekmogelijkheden tussen gedetineerden en hun familie. Impliciet zit hierin ook aandacht voor de bezoekmogelijkheden tussen gedetineerde ouders en hun kinderen. Artikel 24.4 van de Europese gevangenisregels stelt bijvoorbeeld dat bezoeken zo georganiseerd dienen te worden dat gedetineerden hun familiale relaties op een zo normaal mogelijke manier kunnen onderhouden en ontwikkelen.² Regel 58 van de Nelson Mandela Rules van de

Verenigde Naties stelt eveneens dat gedetineerden de mogelijkheid moeten hebben om op regelmatige basis te communiceren met familie en vrienden onder de nodige supervisie. Deze communicatie kan niet alleen door middel van briefwisseling, telefonisch contact of vormen van digitaal/elektronisch contact, maar ook tijdens bezoekenmomenten.³

Aandacht voor bezoek is er ook in de Federale Basiswet betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden.⁴ We stellen echter vast dat de artikels in deze wet eerder gaan over wie toegelaten wordt tot bezoek, hoe vaak en onder welke vorm. Het behouden of het stimuleren van de familiale banden is niet voorzien in de Basiswet, maar wel in de collectieve brief 107 van 16 juni 2011 betreffende de inwerkingtreding van bepaalde artikelen van de Basiswet. Deze brief stelt dat elke inrichting maandelijks minstens 1 activiteit dient te organiseren die specifiek tot doel heeft de nodige aandacht te besteden aan de ouder-kind relatie teneinde de schade die mogelijk het gevolg is van de opsluiting tot een minimum te herleiden. Alle gedetineerden moeten ervan kunnen genieten, vanaf het begin van hun opsluiting, en dit voor elk minderjarig kind. Deze collectieve brief vervangt de ministeriële omzendbrief m.b.t. bescherming van de affectieve relaties van gedetineerden met hun omgeving uit 2000.

Op Vlaams niveau gaat het dan weer impliciet over de bezoekmogelijkheden of andere vormen van contact. Het decreet betreffende de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden stelt dat de negatieve gevolgen die veroorzaakt worden door en tijdens detentie voor de gedetineerde, alsook voor zijn directe sociale omgeving beperkt moeten worden.⁵ Dit decreet

^a Vakgroep Educatiewetenschappen, Onderzoeksgroep Participatie en Leren in Detentie (PALD), Vrije Universiteit Brussel.

^b Beleidscoördinator gevangenis Gent, regioverantwoordelijke Oost-West-Vlaanderen.

^c Faculteit Recht en Criminologie, Universiteit Gent.

^d Vakgroep Orthopedagogiek, Universiteit Gent.

¹ Graag bedanken we Florence Puype, masterstudente Orthopedagogiek aan de Universiteit Gent, voor de hulp bij de dataverzameling en -analyse.

² European Prison Rules, Council of Europe, 2006, geraadpleegd via <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae>.

³ Nelson Mandela Rules, United Nations, 2015, geraadpleegd via https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/GA-RESOLUTION/E_ebook.pdf.

⁴ Basiswet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden, BS 1 februari 2005, 2815.

⁵ Decreet 8 maart 2013 betreffende de organisatie van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, BS 11 april 2013, 22457.

vermeldt dat het de opdracht van de Vlaamse overheid is om de negatieve gevolgen die detentie van een ouder met zich meebrengt, te beperken. In het strategisch plan hulp- en dienstverlening 2015-2020 wordt wel expliciet bepaald dat het *“de ambitie [is] van de hulp- en dienstverlenende actoren om de relationele banden van de gedetineerde met zijn omgeving zo veel mogelijk te onderhouden, en indien mogelijk te versterken,”* door kindvriendelijke bezoekmogelijkheden te organiseren en ouder(s) en kind(eren) die op bezoek komen in de gevangenis te begeleiden.⁶ De hulp- en dienstverlening neemt deze taak op en organiseert in alle gevangenissen in Vlaanderen en Brussel dan ook het kinderbezoek. In de meeste gevallen wordt dit georganiseerd door het justitieel welzijnswerk, terwijl in bepaalde gevangenissen de begeleiding opgenomen wordt door bijvoorbeeld een Centrum voor Kind- en Gezinsondersteuning of Crefi vzw. Hieronder staan we stil bij de ervaringen met en de werkwijze van het kinderbezoek in de gevangenis van Gent.

Kinderbezoek in de gevangenis van Gent

Het kinderbezoek in de gevangenis van Gent vindt enkel plaats met de gedetineerde ouder of grootouder. Voor gedetineerden is dit een moment om nog eens voluit (groot)ouder te kunnen zijn. Tijdens andere bezoek- of contactmomenten is de kans om aandacht aan de (klein)kinderen te geven er niet altijd. Het is dus een bewuste keuze om de kinderen zonder andere (groot)ouder of voogd op bezoek te laten komen om op die manier de relatie tussen (groot)ouders in de gevangenis en hun (klein)kinderen de nodige ruimte en kansen te geven.

De bekendmaking van het kinderbezoek gebeurt op verschillende manieren. Zo wordt dit vermeld in het onthaalgesprek bij de psychosociale dienst of de directie én in de onthaalfase bij de trajectbegeleider van het justitieel welzijnswerk. De mogelijkheid tot kinderbezoek staat ook in de Wegwijs. Dit is een brochure over het reilen en zeilen in de gevangenis die elke gedetineerde op cel heeft. Daarnaast wordt jaarlijks een infomoment georganiseerd voor gedetineerden waarin het kinderbezoek voorgesteld wordt en wordt het kinderbezoek ook via het TV-kanaal bekend gemaakt.

Elke woensdagnamiddag kunnen in totaal 24 kinderen tussen 0 en 16 jaar deelnemen aan het kinderbezoek. Ze kunnen kiezen tussen twee momenten. Eén van de (groot)ouders – binnen of buiten de gevangenis

– vraagt het kinderbezoek vooraf aan bij het justitieel welzijnswerk van het CAW Oost-Vlaanderen. Het doel, de werking en de aanvraagprocedure worden zorgvuldig besproken in het aanmeldingsgesprek. Na advies van de psychosociale dienst en een positieve beslissing⁷ van de gevangenisdirectie bereiden medewerkers van het justitieel welzijnswerk de kinderen, de gedetineerde en de buiten(groot)ouder of voogd voor. Hierbij is het belangrijk te weten of het kind op de hoogte is van de detentie en van de gepleegde feiten en hoeveel voorbereiding er nodig is. Er wordt onder andere gewerkt met een fotoboek en een prentenboek om het bezoek samen met het kind voor te bereiden.

De dag zelf worden de kinderen onthaald aan de ingang van de gevangenis en gaan ze onder begeleiding van medewerkers van de dienst justitieel welzijnswerk naar een ruimte die speciaal ingericht is voor het kinderbezoek of, bij mooi weer, naar de tuin. Een kleine twee uur wordt er samen geknutseld, gespeeld, verteld, naar muziek geluisterd, gevoetbald, ... Daarna worden de kinderen terug onder begeleiding naar de ingang van de gevangenis gebracht waar de buiten(groot)ouder of voogd hen staat op te wachten. Het justitieel welzijnswerk volgt nadien ook verder op en begeleidt waar nodig.

De deelnemers aan het kinderbezoek zijn bijzonder tevreden over de werking van het kinderbezoek in Gent. Dit komt voor een groot deel omdat de gedetineerde ten volle in zijn of haar ouderrol wordt erkend en voor zijn of haar verantwoordelijkheid als ouder wordt geplaatst. De zorgzame aanwezigheid en ondersteuning van een professionele begeleider en vrijwilliger in een kindvriendelijke omgeving dragen ertoe bij dat ouder en kind de mogelijkheid wordt geboden om met elkaar te spelen, het huiswerk te bekijken, elkaar aandacht te geven maar ook om bijvoorbeeld moeilijke onderwerpen te bespreken.

Onderzoeksbevindingen

De onderzoeksgroep PArticipatie en Leren in Detentie (PALD) van de Vrije Universiteit Brussel, de vakgroep Orthopedagogiek en het Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP) van de Universiteit Gent hebben de handen in elkaar geslagen om een kleinschalig onderzoek op te zetten over kinderbezoek in de gevangenis van Gent. Tijdens de studiedag over 20 jaar kinderbezoek in de gevangenis van Gent zijn een aantal onderzoeksresultaten gepresenteerd. Eerst staan we in dit artikel kort stil bij cijfers over

6 Vlaamse regering (2015), *Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden: Strategisch plan 2015-2020*, 14. Geraadpleegd via https://www.departementwvg.be/sites/default/files/media/documenten/strap_gedetineerden_2015_2020_definitief.pdf.

7 Een negatieve beslissing kan omwille van disciplinaire redenen, de gepleegde feiten, juridische tegenindicaties, ...

het kinderbezoek. Vervolgens gaan we uitgebreider in op de gedetineerde ouders die omwille van allerlei drempels geen kinderbezoek hebben en bij mogelijkheden om deze drempels te verlagen.

Cijfergegevens

Uit een analyse van gegevens die bijgehouden zijn door het justitieel welzijnswerk over het kinderbezoek tussen 2004 en 2017, blijkt dat:

- Er gemiddeld 98 kinderbezoeken per jaar georganiseerd worden - meestal 2 kinderbezoeken per week;
- Hiermee gemiddeld 78 unieke gedetineerden bereikt worden. Dit betekent dat veel gedetineerden meerdere keren per jaar naar het kinderbezoek gaan;
- Er gemiddeld 5 gedetineerden en 8 kinderen aanwezig zijn;
- De meerderheid van de kinderen tussen 2 en 10 jaar is.

Gedetineerde ouders die geen kinderbezoek hebben: kansen en barrières

Niet elke gedetineerde ouder heeft echter kinderbezoek. Om een idee te krijgen welke drempels bestaan tot het kinderbezoek en hoe hieraan verholpen kan worden, zijn vier focusgroepen georganiseerd in de gevangenis van Gent. Er is bij de focusgroepen gebruik gemaakt van een semigestructureerd interviewschema. De focusgroepen zijn digitaal opgenomen en nadien geanalyseerd tijdens een gemeenschappelijk analysemoment waarop onderzoekers van de verschillende betrokken universiteiten aanwezig waren. Tabel 1 biedt een overzicht van het aantal deelnemers per focusgroep. In totaal namen 9 gedetineerden en 12 professionelen deel.

Het aantal personen in de focusgroepen met

gedetineerden is redelijk klein gehouden, aangezien spreken over kinderen voor velen een emotioneel beladen onderwerp is. Op het moment van de focusgroep ontving niemand van de betrokken gedetineerden kinderbezoek. De groep professionelen is groter en divers.⁸ Tijdens het uitoefenen van hun functie komen deze professionelen allemaal op één of andere manier in aanraking met het kinderbezoek. Uit de focusgroepen komt naar voren dat er vier groepen van gedetineerde ouders te onderscheiden zijn: (1) gedetineerde ouders die "niet weten" en dus niet op de hoogte zijn van het bestaan van het kinderbezoek, (2) gedetineerde ouders die niet naar het kinderbezoek "willen of kunnen" gaan omwille van diverse redenen, (3) gedetineerde ouders die momenteel nog geen kinderbezoek hebben, maar waar wel "potentieel" inzit, en (4) gedetineerde ouders die "wel" kinderbezoek hebben. Het staat echter niet vast tot welke categorie iemand behoort. Een gedetineerde ouder kan op een zeker moment deel uitmaken van een bepaalde categorie, maar naar verloop van tijd behoren tot een andere categorie. Hieronder gaan we dieper in op de verschillende categorieën van gedetineerde ouders.

Categorie 1: "Weet niet"

De eerste categorie gedetineerde ouders zijn zij die behoren tot de categorie 'weet niet'. Deze ouders zijn niet op de hoogte van het bestaan van het kinderbezoek. De gedetineerde ouders die wij bevroegd hebben tijdens de focusgroepen zijn wel allemaal op de hoogte van het bestaan van het kinderbezoek. Niettemin halen professionelen aan dat niet elke gedetineerde ouder geïnformeerd is. Hierdoor zou er volgens hen meer ingezet kunnen worden op proactieve communicatie naar gedetineerden. Tijdens de focusgroepen met professionelen wordt bijvoorbeeld gezegd dat er veel informatie over het kinderbezoek voorhanden is op papier, maar dat deze flyers en brochures vaak onvoldoende zijn om de informatie echt tot bij de gedetineerden te krijgen. Mondelinge uitleg is hierbij volgens hen noodzakelijk.

Tabel 1. Overzicht respondenten focusgroepen

Focusgroep	Aantal respondenten
Nederlandstalige gedetineerden – groep 1	4
Nederlandstalige gedetineerden – groep 2	3
Franstalige gedetineerden	2
Professionelen	12

⁸ Professionelen met de volgende functies hebben deelgenomen: penitentiaire bewakingsassistenten, een medewerker van het CORT (coördinatie team hulp- en dienstverlening), een medewerker van de psychosociale dienst, een directielid, een medewerker van OBRA|BAKEN, een aalmoezenier, vrijwilligers van het kinderbezoek, een medewerker van het justitieel welzijnswerk en een medewerker van de Anonieme Alcoholisten (AA).

Dit is des te meer het geval voor anderstalige gedetineerden. Elke nieuwe gedetineerde ouder krijgt een uitleg over het bestaan van het kinderbezoek tijdens het onthaalgesprek met de psychosociale dienst of de directie. Verschillende professionelen zijn echter van mening dat dit niet volstaat aangezien er tijdens dat gesprek enorm veel informatie meegegeven wordt over een diversiteit aan onderwerpen. Herhaling tijdens latere fasen van de detentie is volgens hen noodzakelijk.

Daarnaast komt in de focusgroep met professionelen naar voren dat ook ingezet kan worden op proactieve communicatie, zowel naar het personeel als naar de gedetineerden. Elk personeelslid, gaande van directie, hulp- en dienstverleners tot penitentiaire bewakingsassistenten, kunnen een rol opnemen in de communicatieverstrekking naar gedetineerde ouders. Niet alle personeelsleden zijn echter op de hoogte van de verschillende vormen van bezoek, of niet iedereen beschikt over correcte informatie. Een aantal professionelen geeft aan dat het moeilijk is de juiste informatie te geven en te vinden. Juist dan is het belangrijk door te verwijzen naar de juiste diensten. Men weet echter niet altijd naar welke diensten men kan of moet doorverwijzen. Soms verwijzen professionelen dan toch door naar een dienst, terwijl zij eigenlijk niet goed weten of dat de juiste dienst is. In de woorden van een professional: *"Er is nergens een centraal punt, en op den duur... Dan verwijst je door"*.

Categorie 2: "Kan/ wil niet"

Een tweede categorie zijn gedetineerde ouders die geen kinderbezoek kunnen of willen hebben, en dit omwille van diverse redenen. Ten eerste zijn er een aantal personen buiten de muren van de gevangenis die verhinderen dat het kind naar het kinderbezoek komt. Zo haalt een aantal bevestigde gedetineerden aan dat de buiten(groot)ouder of voogd ervoor zorgt dat het kind niet naar het kinderbezoek komt. Bij sommige gedetineerden verhindert deze persoon zelfs alle vormen van contact tussen het kind en de gedetineerde (groot)ouder. Daarnaast zijn er ook een aantal gedetineerde ouders die tijdens de focusgroep zeggen dat ze geen kinderbezoek hebben aangezien een gerechtelijke maatregel het contact met hun kind beperkt of verbiedt. Voor gedetineerde ouders die geen of slechts in beperkte mate contact hebben met hun kinderen, komen in de focusgroepen geen verbetermogelijkheden voor de toekomst naar boven. Tot deze tweede categorie behoren ook gedetineerden waarvan de kinderen (te) ver van de gevangenis wonen. Deze kinderen kunnen zowel in België als in het buitenland wonen. Doordat de afstand tot de gevangenis te groot is, kunnen de kinderen niet naar het kinderbezoek komen. Een gedetineerde ouder met kinderen in België stelt: *"En mijn zoontje [...] heb ik al een*

paar maanden niet meer gezien. Dat is de afstand. Da's veel te ver van provincie x. En mijn vrouw heeft geen auto om tot hier te komen altijd."

Er zijn ook een aantal gedetineerden waarvan de kinderen in het buitenland wonen. Deze gedetineerden ervaren financiële moeilijkheden om de kosten voor het vervoer en verblijf in België te dragen. Bovendien is het op bezoek komen volgens één van deze respondenten ook niet combineerbaar met de schoolse activiteiten van de kinderen. Een aantal gedetineerden stelt dat het een verbetering zou zijn mochten ze telefoon hebben op cel.

Achteraf hebben we van een aantal mensen die werkzaam zijn in de gevangenis gehoord dat hiervan werk gemaakt wordt en dat vermoedelijk tegen eind april iedereen telefoon op cel zal hebben. Door het hebben van telefoon op cel zouden gedetineerden langer kunnen bellen met hun kinderen en hebben ze ook meer privacy. Al maken we hierbij wel de kanttekening dat deze privacy relatief is indien men met meer dan één persoon op cel zit. De gevangenis van Gent zal telefoon op de vleugel blijven aanbieden voor gedetineerden die toch liever niet op cel willen bellen.

Maar nog meer zouden gedetineerden graag de mogelijkheid hebben om te Skype, waarbij 5 à 10 minuten per week voor hen voldoende zouden zijn. Hierdoor zouden ze toch hun kinderen kunnen zien en minder moeten missen van de ontwikkeling van hun kinderen. Ook in de focusgroep met professionelen werd het voorstel gedaan om de mogelijkheid te voorzien voor gedetineerden om te kunnen Skype met hun kinderen.

Daarnaast zijn er ook gedetineerden die 'niet willen' dat hun kind naar het kinderbezoek komt. Daarvoor worden verschillende redenen aangehaald in de focusgroep met de professionelen. De belangrijkste reden, die ook aan bod komt bij de gedetineerden, is dat de gedetineerde zijn/haar kind wenst te beschermen en niet vertelt dat mama of papa in de gevangenis zit. Met de woorden van een gedetineerde: *"Ik heb wel contact maar ik wil liever niet dat mijn kinderen op bezoek komen in de gevangenis, want ze gaan naar school en stel je voor, die worden door kinderen gepest op school. Misschien een vriendje of vriendinnetje die zegt van: 'Je papa is in de gevangenis.' Voor de kinderen... ik wil toch liever niet dat ze naar hier komen"*. Daarnaast haalt een aantal professionelen aan dat sommige gedetineerden liever geen bezoek krijgen omdat ze bang zijn om de impact ervan niet aan te kunnen; of dat bepaalde gedetineerden te veel gefocust zijn op zichzelf, bijvoorbeeld door een psychische of drugsproblematiek.

Categorie 3: "Potentieel"

De derde categorie zijn gedetineerde ouders die momenteel geen kinderbezoek krijgen, maar die potentiële kansen op kinderbezoek hebben in de toekomst. Zowel respondenten uit de focusgroepen met gedetineerden als met professionelen halen aan dat het tijdstip waarop het kinderbezoek plaatsvindt niet voor iedereen haalbaar is. Met de woorden van een professional: *"Soms gewoon logistiek. De woensdagnamiddag, de mensen moeten van ver komen en geraken er niet op tijd, of kinderen hebben sportactiviteiten [...]. Soms is het alleen maar dat, dat het niet gaat op woensdagnamiddag. En dat willen ze [gedetineerde ouders] dan niet afnemen van hun kinderen"*. Een mogelijke optie geformuleerd tijdens zowel de focusgroepen met gedetineerden als met de professionelen was om het kinderbezoek te laten plaatsvinden in het weekend.

Een andere drempel voor gedetineerde ouders die behoren tot de categorie 'potentieel' is het feit dat de buiten(groot)ouder of voogd niet mee naar het kinderbezoek mag komen. Een aantal gedetineerde ouders vindt het vreemd dat ze hun het kind moeten "overdragen" of "afgeven aan een vreemde". In de woorden van één van de gedetineerden: *"Ik vind dat dat [kinderbezoek] meer in familiecontext moet zijn. Dat de mama er mag bij zijn... Ja ik vind dat er een vertrouwenspersoon bij de kinderen mag zijn. Zo iemand van buitenaf die contact moet maken met de kinderen om hen te begeleiden [naar het kinderbezoek] vind ik persoonlijk niet oké"*. In de focusgroep met professionelen wordt aangehaald dat het een bewuste keuze is van de gevangenis van Gent om zo het één-op-één contact tussen de gedetineerde (groot) ouder en het kind te stimuleren. Hierover zouden de gedetineerde ouders (nog) beter geïnformeerd kunnen worden, zodanig dat ze begrijpen waarom de gevangenis van Gent ooit deze keuze gemaakt heeft.

Categorie 4: "Wel"

Tot de vierde categorie behoren gedetineerde ouders waarvan de kinderen wel naar het kinderbezoek komen. Uit de focusgroep met de professionelen komt duidelijk naar voor dat het kinderbezoek erg wordt gewaardeerd. De belangrijkste reden hiervoor is dat de gedetineerde ouder opnieuw zijn ouderrol kan opnemen, zoals het volgende citaat mooi illustreert: *"Teruggeplaatst worden in hun rol als ouders, dat ze daarin erkend worden. Dat merk je ook op het moment dat het [kinderbezoek] niet kan doorgaan."* Ook verschillende bevraagde gedetineerden zijn positief over het bestaan van het kinderbezoek. Zij hebben het zelf niet, maar vertellen ons wel dat hun medegedetineerden die wel kinderbezoek hebben hier heel positief over zijn. Dit neemt echter niet weg dat er voor de groep die

wel kinderbezoek heeft geen verbetermogelijkheden zijn. Zo halen professionelen wel aan dat de mannelijke gedetineerden hun gevangenisplunje moeten dragen tijdens het kinderbezoek. De mogelijkheid kan geëxploreerd worden om gedetineerden hun eigen kledij te laten dragen tijdens de bezoekmomenten en zo bij te dragen tot normalisering. Vrouwelijke gedetineerden mogen momenteel wel hun eigen kledij dragen tijdens het kinderbezoek. Anderzijds kan volgens een aantal professionelen ook nagedacht worden over een aparte ingang voor het kinderbezoek. Voor het kinderbezoek moeten de kinderen met de persoon die hen naar de gevangenis brengt, wachten voor de poort van de gevangenis. Dit kan leiden tot stigma. Zo is door een professional het voorbeeld gegeven van een tienerjongen die voor het kinderbezoek wacht in het bushokje voor de gevangenis. Als zijn vrienden dan voorbijkomen, lijkt het alsof hij op de bus aan het wachten is en moet hij niet vertellen dat zijn vader in de gevangenis zit. Hierbij aansluitend wordt in de focusgroep met professionelen sterk gepleit om te werken aan beeldvorming rond detentie in de samenleving in het algemeen en in scholen in het bijzonder. Werken rond de-stigmatisering zou de drempel voor het gevangenisbezoek kunnen verminderen.

Enkele beschouwingen van de kinderrechtencommissaris

Kinderrechtencommissaris Bruno Vanobbergen sloot de studiedag over 20 jaar kinderbezoek af met enkele conclusies. Het viel hem op dat het woord kinderrechten op geen enkel moment werd genoemd tijdens de studiedag, maar alles wat wel vernoemd en getoond werd kinderrechten uitademt. De aandacht en de zorg voor het kind worden in de gevangenis van Gent dagelijks in de praktijk gebracht, door het kinderbezoek, door de familie-activiteiten, ... Bovendien wordt met grote zorg en zorgvuldigheid omgegaan met de integriteit van het kind en zijn of haar ouders.

De kinderrechtencommissaris pleit voor een zoektocht naar hoe de ervaringen en perspectieven van de kinderen en de ouders op een meer systematische wijze in de werking van de gevangenis kunnen geïntegreerd worden. Hier wordt een oproep tot het beleid gelanceerd, waarbij niet enkel ingezet wordt op de organisatie van het kinderbezoek of activiteiten, maar waar ook bij bijvoorbeeld regimewijzigingen steeds de ouder- en kind-bril wordt opgezet of waarbij op een continue wijze vragen en wensen van kinderen en hun ouders aandacht krijgen.

Ook dient te worden nagegaan hoe de wens naar een meer gedeeld ouderschap in de praktijk een

vertaling kan krijgen. Uit het onderzoek blijkt dat dit voor bepaalde ouders belangrijk is. Familie-activiteiten waarbij het gezin deelneemt aan een activiteit met andere gezinnen, proberen op deze manier hieraan tegemoet te komen. Het kinderbezoek in de gevangenis van Gent biedt deze mogelijkheid zelf nog niet. Maar ook hier dient verder gekeken te worden dan het kinderbezoek of de familie-activiteiten. Aanvullende ondersteuningsinitiatieven zijn nodig om ouders continu hun rol als ouder te kunnen laten opnemen.

Er is ook een beweging naar de buitenwereld nodig. Het belang van bruggen naar onderwijs en vrije tijd zijn cruciaal om zo de aandacht voor de integriteit van kind en ouder een sterke vertaling op deze plekken te geven. Hier is misschien nog het meeste werk te doen. In brede zin door in die domeinen de aandacht te vragen voor de leefwereld van kinderen met gedetineerde ouders. In enge zin door op een zorgzame manier in concrete situaties verbinding te maken. Tot slot pleit de kinderrechtencommissaris voor een zoektocht naar hoe 'de geest' van het kinderbezoek een vertaling kan krijgen naar andere plekken en werkingen in de gevangenis. De wijze waarop met het kinderbezoek wordt omgegaan is inspirerend om dit ook toe te passen op bijvoorbeeld de organisatie van het telefonisch contact, het familiaal bezoek, opvoedingsondersteunende gesprekken en de werking in de bezoekszaal.

Een kort besluit

De gevangenis van Gent levert heel wat inspanningen om het één-op-één contact tussen de gedetineerde (groot)ouder en het kind te stimuleren, wat positief ervaren wordt door een veelheid aan actoren. Het kinderbezoek in de gevangenis van Gent kunnen we dan ook zien als een veelbelovende praktijk, wat inspiratie kan vormen voor andere Belgische gevangenissen. Het succes ervan wordt mede mogelijk gemaakt door de continue inspanningen van een veelheid aan personeelsleden en vrijwilligers. Elke dag opnieuw zetten zij zich actief in om de band tussen gedetineerde (groot)ouders en hun kinderen te behouden of te stimuleren. Ondanks de vele inspanningen, zien we toch dat individuele en

organisatorische drempels ervoor kunnen zorgen dat niet elke gedetineerde (groot)ouder gebruik kan maken van het kinderbezoek. Hierdoor blijven er een aantal belangrijke uitdagingen. Hieronder staan we stil bij twee uitdagingen.

Een eerste uitdaging is het inzetten op proactieve communicatie, zowel naar gedetineerden als personeel, om zo iedereen die in de gevangenis aanwezig is te informeren over het bestaan van het kinderbezoek. De gevangenis van Gent wordt geconfronteerd met een heterogene groep gedetineerden bestaande uit beklagden, veroordeelden en geïnterneerden, Nederlandstaligen en anderstaligen, nieuwkomers en mensen die reeds gedurende een langere tijd in de gevangenis verblijven, ... Eerder onderzoek in de gevangenis van Gent heeft aangetoond dat voornamelijk het informeren van nieuwkomers en anderstalige gedetineerden geen evidente opdracht is.⁹ Het is dus een permanente uitdaging om na te denken over efficiënte kanalen om de heterogene groep gedetineerden te informeren over het bestaan van het kinderbezoek. Het informeren dient echter verder te gaan dan enkel gedetineerden. Ook het informeren van personeelsleden is hierbij van uiterst belang. Denk hierbij bijvoorbeeld aan penitentiaire bewakingassistenten die dagelijks in contact komen met gedetineerden op de vleugels. Zij zijn diegene die vaak als eerste geconfronteerd worden met vragen van gedetineerden.

Een tweede uitdaging is ongetwijfeld de verdere digitalisering van het gevangeniswezen om zo alternatieven te kunnen aanbieden voor het kinderbezoek. Een voorbeeld hiervan is het implementeren van Skype of andere vormen van videogesprekken. In het buitenland vindt dit steeds meer en meer ingang.¹⁰ Deze vorm van contact draagt ertoe bij dat gedetineerde (groot)ouders een betekenisvolle relatie kunnen onderhouden of opbouwen met hun (klein)kinderen.¹¹ In een samenleving waar digitalisering een hoge vlucht neemt, kan de vraag gesteld worden waarom onze Belgische gevangenissen niet meer inzetten op het implementeren van videogesprekken om zo de banden tussen gedetineerden en hun familieleden te onderhouden of te stimuleren.

9 D. Brosens, L. De Donder en K. Polfliet, "Inspraak en participatie van gedetineerden in de gevangenis van Gent", *Panopticon* 2016, 416-432.

10 V. Knight, "Some observations on the digital landscape of prisons today", *Prison Service Journal* 2015, afl. 220, 3-10.

11 D. Welsh, "Virtual parents: How virtual visitation legislation is shaping the future of custody law", *Journal of Law & Family Studies* 2008, 215-225.

Een exploratief onderzoek naar de ervaringen van gedetineerden en personeel in het Penitentiair Landbouwcentrum Ruiselede

Camille De Keyser¹ & An-Sofie Vanhouche²

Het vervullen van detentiedoelstelling zoals re-integratie en het beperken van detentieschade, blijkt moeilijk te verwezenlijken in traditionele gevangenissen. Het Penitentiair Landbouwcentrum (PLC) in de West-Vlaamse gemeente Ruiselede is een voorbeeld van een gevangenis die detentie op een andere manier invult. Deze gevangenisboerderij wordt door het personeel ook wel boerderijgevangenis genoemd.

Dit benadrukt een andere klemtoon en benadering binnen dit centrum. In het PLC kunnen gedetineerden werken met dieren tijdens hun opsluiting. Hoewel weinig gevangenissen in binnen- en buitenland op deze manier georganiseerd worden, toont het schaarse wetenschappelijke onderzoek dat dergelijke detentievormen enkele belangrijke voordelen hebben ten opzichte van traditionele detentievormen.³

Met dit exploratief onderzoek op basis van observaties en interviews met gedetineerden en personeel in het PLC, trachten we een beeld te schetsen over een praktijk die volgens de literatuur verscheidene voordelen voor de gedetineerden en het personeel met zich meebrengt. De volgende onderzoeksvragen staan in dit artikel centraal: Hoe ervaren gedetineerden hun detentie en werkzaamheden in het PLC? Hoe ervaart het personeel hun werk in het PLC?

We focussen daarbij op de werk- en leerervaringen van gedetineerden, de sociale relaties met andere gedetineerden en personeel, en hun toekomstperspectief. Bij het gevangenispersoneel bekijken we de jobtevredenheid, succeservaringen en relaties met gedetineerden.

Penitentiair Landbouwcentrum van Ruiselede

Vanaf 1934 fungeerde de oude landbouwschool in Ruiselede als gevangenis voor voornamelijk landlopers. Na de Tweede Wereldoorlog zaten ook inderdenkinggestelde collaborateurs opgesloten in het landbouwcentrum. Daarna is de gevangenis uitgegroeid tot de penitentiaire inrichting zoals we die nu kennen. Het landbouwcentrum kent daardoor een atypische architecturale vorm. Verder in dit onderzoek bespreken we de ervaringen met en het belang van deze open architectuur.

Het PLC had in 2017 een gemiddelde capaciteit van 55,6 gedetineerden. De gemiddelde bevolking was 53,7 wat betekent dat de gevangenis net onder de capaciteit draait en niet kampt met overbevolking.⁴ Gedetineerden komen nooit rechtstreeks in Ruiselede terecht. Eerst wordt gekeken of ze geschikt zijn voor het open regime. Gedetineerden zitten er de laatste jaren van hun detentietraject uit. Bijkomende voorwaarden zijn verblijfsrecht in België bezitten, niet vluchtgevaarlijk zijn, in groepsverband kunnen leven en willen werken. Ook de meeste penitentiaire beambten hebben eerst in een klassieke gevangenis gewerkt.

De gedetineerden leven en slapen in groep. In de slaapruijnte is er sprake van chambrettes: kleine kamers naast elkaar met een bed, een tafel en een kast. De kamers worden afgescheiden met vier muren, maar hebben geen plafond. Op sectie mogen de gedetineerden overdag zelfstandig bewegen. Faciliteiten zoals een fitnessruimte, een rokersruimte, een tv-ruimte en een keukentje zijn de hele dag toegankelijk.

¹ Camille De Keyser is criminologe.

² An-Sofie Vanhouche is gastprofessor en onderzoekscoördinator bij de vakgroep Criminologie aan de Vrije Universiteit Brussel.

³ B. JOHNSEN en P.K. GRANHEIM, *Norwegian Prison Politics and Policy, the Quality of Prison Life in Open Prisons: Prison Size, Ideologies of Rehabilitation and 'Green Criminology', in progress.*

⁴ Federale Overheidsdienst Justitie, *Jaarverslag 2017, Brussel, Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen, FOD Justitie, 2018, 68.*

In het PLC van Ruiselede zijn er, naast re-integratieprojecten, ook verschillende arbeidsmogelijkheden. Vijf vaste gedetineerden ontfermen zich elke dag over de (meer dan) honderd koeien en kalveren op de boerderij van het domein. Melken, voederen, de dieren verzorgen en stallen uitmesten behoren tot het vast takenpakket. Daarnaast zijn er dagelijks nog een vijftal gedetineerden, 'dagkoeiers' genaamd, die afwisselend meewerken op de boerderij om het werk succesvol te vervolledigen. Om als gedetineerden op de boerderij te mogen werken, wordt er gekeken naar de individuele motivatie en de werkethiek. Gedetineerden kunnen zich eerst bewijzen als dagkoeier, om vervolgens een plaats te krijgen in de vaste equipe.

Onderzoek naar dergelijke detentievormen blijft in België beperkt, maar is niet onbestaande. In het kader van een onderzoek naar classificatie van gedetineerden, nam het Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie reeds in 2011 interviews en een vragenlijst af in het PLC. De vragenlijst, *Measuring the Quality of Prison Life*, biedt de mogelijkheid om ervaringen van gedetineerden met verschillende aspecten van het gevangenisleven in kaart te brengen. Uit de interviews blijkt dat zes van de zeven gedetineerden hun verblijf als positief ervaren. Deze positieve ervaringen linken ze aan de zeer goede voorbereiding op hun invrijheidsstelling. Een interessante vaststelling is dat gedetineerden zich in Ruiselede negatief uitspreken over het gebrek aan regimedifferentiatie en de grote slaapzaal. Dit gemeenschapsregime leidt tot een gebrek aan privacy. Bovendien beschouwen de gedetineerden het contact met het personeel als intensiever in vergelijking met andere gevangenis. Dit leidt tot gematigd tot goed contact met het personeel.⁵ Ons onderzoek toont aan dat gedetineerden een duidelijk onderscheid maken tussen hun detentie-ervaringen in Ruiselede op de sectie en ervaringen op de boerderij. Dit onderscheid werd niet gemaakt in het onderzoek van het NICC waardoor onze interviews een meerwaarde bieden op de voorgaande studie.

Methodologie

Gezien het exploratief karakter van het onderzoek ligt de focus voornamelijk op het verkennen van het PLC. Het onderzoek werd uitgevoerd aan de hand van twee dataverzamelingstechnieken en deze vonden tijdens de eerste twee weken van april 2018 plaats.

De eerste auteur voerde drie dagen participerende

observaties uit op de sectie en in de stal. De onderzoekster sprak daar met gedetineerden en personeel. Daarnaast hielp ze bij het voederen, melken en uitmesten van de stallen van de dieren. De observaties en informele gesprekken in de stal hielpen om de werking, de sfeer, de omgang en het onderling contact tussen gedetineerden en personeel te begrijpen. De verschillende topics die later aan bod kwamen in de interviews, konden hier reeds worden waargenomen. Dankzij de participerende observaties had de onderzoekster de mogelijkheid om de aard van het onderzoek en de intenties met de verzamelde informatie voldoende duidelijk te maken aan de gedetineerden en het personeel. Volgens ons had dit later een invloed op de bereidwilligheid van de gedetineerden om deel te nemen aan de interviews en om hun ervaringen te bespreken.

Tijdens de tien kwalitatieve interviews lag de focus op de beleving van de respondent. De eerste auteur bevroeg vijf gedetineerden en vijf personeelsleden. Deze interviews vonden plaats na de observaties en duurden tussen de 15 en de 60 minuten. De interviews waren semigestructureerd, wat de nodige ruimte bood om nieuwe onderwerpen op te nemen in de gesprekken. De vragen werden opgesteld op basis van de geraadpleegde literatuur en rekening houdend met de onderzoeksvragen: *Hoe ervaren gedetineerden hun detentie en werkzaamheden in het PLC? Hoe ervaart het personeel hun werk in het PLC?*

Al de respondenten werken op de boerderij. Dit was dan ook de enige vereiste opgelegd door de onderzoekers om deel te kunnen nemen aan de interviews. De uiteindelijke selectie was echter gebaseerd op de vrijwilligheid van de respondent. Van de bevroegde gedetineerden zijn er drie van de vijf personen met een vaste functie op de boerderij en twee dagkoeiers. De vijf personeelsleden kunnen worden opgedeeld in drie penitentiair beambten, de landbouwingenieur en de landbouwdeskundige van het PLC. Hoewel een dergelijk kleine populatie anonimisering bemoeilijkt, vervangen we de namen van de respondenten door nummers en laten we bepaalde delen of aspecten weg uit de interviews die duidelijk gelieerd kunnen worden aan een respondent.

In het kader van de thesis van de eerste auteur werd een analyse gemaakt waarbij het werk met dieren centraal stond. In het kader van dit artikel, voerde de tweede auteur een andere analyse uit met een focus op detentie-ervaringen van gedetineerden en ervaringen van gevangenispersoneel.

⁵ C. VANNESTE, M-S. DEVRESSE en L. ROBERT, *Onderzoek inzake de classificatie van de vraag naar regimes binnen de strafinrichtingen, Brussel, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie, 2011, 276.*

Ervaringen van het bewakingspersoneel

Onderzoek in het Verenigd Koninkrijk gevoerd door Liebling en Price beschrijft het belang van relaties tussen gevangenispersoneel en gedetineerden: *'Relationships between staff and prisoners provide the glue which holds prisons together.'*⁶ Goede relaties houden een gevangenis leefbaar en worden gekarakteriseerd door een evenwicht tussen veiligheid, re-integratie en zorg, en het doorkomen van de dagelijkse routine. Ondanks het belang van dergelijke relaties voor de leefbaarheid van een gevangenis, benadrukken de onderzoekers dat wetenschappelijke studies naar gevangenispersoneel en de uitoefening van hun job beperkt blijven. In lijn met deze resultaten leek de visie van het personeel onmisbaar om de dynamiek van de open gevangenis in Ruiselede te begrijpen.

Ook in België blijft onderzoek naar gevangenispersoneel grotendeels beperkt. Het onderzoek gevoerd door Tournel⁷ is daarop een belangrijke uitzondering. Deze studie bespreekt de taken en ervaringen van bewakingspersoneel in één Belgische gevangenis. Tournel concludeert dat 'bewaarders' het gevoel hebben dat hun werk ondergewaardeerd blijft en dat er een sterke dichotomie en wij-zij-denken bestaat bij het personeel. Bovendien benadrukt Tournel dat de deprivaties waarmee het personeel te maken krijgt, resulteren in angst en andere emotionele moeilijkheden bij het uitoefenen van de job. Ook in België geraakt de evenwichtsoefening zoals beschreven door Liebling en Price⁸ dus moeilijk ingevuld.

Uit de gesprekken met het personeel in dit onderzoek blijkt echter dat hun jobervaringen sterk contrasteren met de resultaten zoals beschreven in het etnografische onderzoek van Tournel.⁹ Tournel voerde het onderzoek in een redelijk recent in gebruik genomen gesloten gevangenis. Deze gevangenis doet dienst als een strafinrichting en arresthuis. De gevangenis kan 450 gedetineerden bewaren, zowel mannelijke als vrouwelijke. Ten tijde van het onderzoek kampte de gevangenis met overbevolking. Het hoeft daarom niet te verbazen dat gevangeniscontexten die zodanig verschillen, tot andere ervaringen leiden. Ook Liebling & Price¹⁰ stellen in hun onderzoek grote verschillen vast tussen gevangenissen. De flexibiliteit van personeel bij de toepassing van regels, dichte of afstandelijke relaties en wederzijds vertrouwen zijn

drie aspecten die sterk verschillen tussen de door hen onderzochte inrichtingen. In de onderstaande analyse gebruiken we deze vaststellingen om onze resultaten te beschrijven in relatie tot het eerder gevoerde onderzoek in België.

Flexibiliteit in de toepassing van regels

Over de toepassing en flexibiliteit van regels, spreken de respondenten weinig expliciet. Desalniettemin laat de context van het PLC een zekere vorm van flexibiliteit wel toe. Eén respondent gaat daarom wel dieper in op de toepassing van de regels. Hij bespreekt hoe zijn stijl verschilt van die van andere collega's en benadrukt het belang van gesprekken met gedetineerden. Wanneer gedetineerden de regels niet naleven, zal hij vooreerst proberen om in gesprek te gaan. Pas wanneer dat niet werkt, stelt hij een rapport op. Dit zorgt er volgens hem voor dat gedetineerden regels begrijpen en naleven. Mogelijkheden en tijd om dergelijke gesprekken aan te knopen zijn daarbij cruciaal. Hoewel deze aanpak voorop wordt gesteld in literatuur en wetgeving, blijkt uit de dagelijkse praktijk dat dit niet de gewoonte vormt:

Ik moet zeggen ik ben iemand die nooit schrijft. Ik los mijn eigen zaken op door met de jongens te praten. Ik heb hier op 4 jaar nog geen enkel rapport geschreven, dat is niet mijn stijl. Soms moet je, maar dan moeten ze er echt over gaan. Dit zijn mensen die hier zitten omdat ze in de maatschappij last hebben met regels te volgen, dan kan je niet verwachten dat ze hier binnen regels gaan volgen die gemaakt zijn voor een kind van 12 jaar. [...]
(Personeelslid X1)

Dit citaat toont aan dat het personeelslid de gesprekken beschouwt als een evenwaardig middel om problemen op te lossen. 'Zijn stijl' betekent niet dat gedetineerden regels mogen overtreden, maar het afdwingen van regels gebeurt door een gesprek aan te knopen en niet door een rapport te schrijven of sanctie op te leggen. Bovendien toont hij begrip voor de moeilijkheden om bepaalde strikte regels op te volgen (*regels die gemaakt zijn voor een kind van 12*). Een ander personeelslid bespreekt hoe hij een evenwicht zoekt tussen enerzijds de samenwerking met gedetineerden en anderzijds de controlerende functie die hij opneemt. Het grootste deel van de tijd hoeft hij zich naar eigen zeggen niet 'boven'gedetineerden te plaatsen. Slechts in uitzonderlijke situaties wijst dit personeelslid op de machtsverhouding:

6 A. LIEBLING, D. PRICE en G. SHEFER, *The Prison officer*, Abingdon, Willan Publishing, 2001, 256.

7 H. TOURNEL, *De gevangenisbewaarder. Het professioneel leven in beeld*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2015, 302.

8 A. LIEBLING, D. PRICE en G. SHEFER, *The Prison officer*, Abingdon, Willan Publishing, 2001, 256.

9 H. TOURNEL, *De gevangenisbewaarder. Het professioneel leven in beeld*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2015, 302.

10 A. LIEBLING, D. PRICE en G. SHEFER, *The Prison officer*, Abingdon, Willan Publishing, 2001, 256.

Een goede werkrelatie. Eigenlijk werk je gewoon tezamen, niet echt op hetzelfde niveau, maar het moet in twee richtingen gaan. Maar als puntje bij paaltje komt, ben je nog altijd baas. Vorige week zondag is dat gebleken, gedetineerden die baas begonnen spelen "we gaan dat hier zo doen"... Soms moeten ze wel eens zien dat je wel degelijk cipier bent en niet gewoon mee loopt. Voor de rest ben ik dikwijls gewoon een stuk meubilair (lacht). (Personeelslid X2)

Dit is een voorbeeld van de manier waarop de evenwichtsoefening tussen de verschillende taken van gevangenispersoneel vorm krijgt.

Nauwe versus afstandelijke relaties

De constructieve gesprekken tussen personeel en gedetineerden in het kader van ordehandhaving trekken zich, volgens het personeel, door in dagelijkse praktijken. Het personeel kan op het landbouwcentrum relaties opbouwen waarbij ruimte ontstaat voor gesprekken waardoor beide groepen samen problemen oplossen. Een personeelslid beschrijft hoe gedetineerden zich bij problemen tot hem richten:

Respondent: *Euhm, ik heb de indruk dat we nu met een goede equipe zitten. Er zijn soms wel wat wrijvingen en dan ben ik de praatpaal, maar ze komen in het algemeen wel goed overeen met elkaar. Ze komen voor elkaar op. [...] Maar er zijn ook mindere kanten he, als ze zich een dag minder voelen en ze hun hart komen uitstorten. (Personeelslid X3)*

Interviewer: *Is dat dan eerder negatief in uw ogen?*

Respondent: *Niet echt negatief. Ik vind dat leuk. Het is cru om te stellen dat de miserie van een ander soms leuk is, dat is het teken dat ze u vertrouwen. Dus dat is de positieve kant van iets negatief. (Personeelslid X3)*

Deze respondent legt onmiddellijk de link met het vertrouwen dat ontstaat dankzij dergelijke nauwe interacties. Op de vertrouwensrelaties komen we later in dit stuk terug.

Het ontwikkelen van relaties zoals beschreven in het bovenstaande citaat is echter geen evidentie. Liebling en Price¹¹ benadrukken dat dergelijke relaties vooral een meerwaarde bieden voor gedetineerden wanneer zij deze beschouwen als 'menselijke relaties'. Dit is een relatie waarbij aandacht ontstaat voor de gedetineerde als persoon zonder te denigreren. Bovendien resulteert een menselijke relatie in een aanpak op maat van het individu. Daarom is het belangrijk voldoende te investeren in de opbouw van relaties zodat het personeel de gedetineerden kent.

Op basis van deze kennis kan het personeel inspelen op individuele noden en behoeftes. Uit de gesprekken met het personeel blijkt dat de samenwerking op het landbouwbedrijf een menselijke sfeer creëert. Ze moeten immers samen alle werkzaamheden op de boerderij succesvol volbrengen.

Wij hebben de gedetineerden nodig. En zij mogen van mij part het gevoel hebben dat wij ze nodig hebben, want het is de realiteit en het gaat hun voor een stuk ook versterken en meer spirit geven in het werk dat ze doen. En als jij als chef er dan bij staat, als dat te hiërarchisch zal worden, dat pakt niet... De mensen hier, de gedetineerden, die willen op de eerste plaats menselijk en gelijkwaardig behandeld worden. We moeten samen tegen 20u30 de koeien hebben gemolken, ze eten hebben gegeven en maken dat ze proper liggen. Dat moeten we samen doen. Dus je hebt een bepaalde taak te gaan vervullen en dat moet je samen doen. (Personeelslid X4)

Dit personeelslid beschouwt de samenwerking met gedetineerden als een noodzaak voor hun werkzaamheden. Deze nauwe samenwerking op het landbouwbedrijf verschilt van de klassieke gevangeniscontext waarbij relaties tussen personeel en gedetineerden soms tot een minimum beperkt blijven. Bovendien benadrukt gevangenisonderzoek dikwijls dat het afnemen van verantwoordelijkheden bij gedetineerden leidt tot een depersonalisering.¹² Het bovenstaande citaat benadrukt dat arbeid in het landbouwcentrum net het omgekeerde teweegbrengt. Personeel erkent de gedetineerden daarbij als werkkrachten en zelfs collega's die onmisbaar zijn. Bovendien leidt het uitvoeren van taken en het opnemen van verantwoordelijkheden tot een appreciatie van elkaars werk en aanpak.

Wanneer koeien voor de eerste keer moeten gemolken worden, sta ik er dikwijls dan versteld van hoe de mannen dat aanpakken. Die koe staat heel kietelachtig, maar die leiden die dan af en dat lukt verdekke goed. Ze gaan zodanig om met die beesten dat we bijvoorbeeld bijna nooit hormonen nodig hebben om de melk te stimuleren. Ze doen dat op hun eigen manier en ze doen dat heel goed. (Personeelslid X4)

Dit personeelslid verwoordt duidelijk de bewondering voor het werk van gedetineerden.

Zoals aangetoond in het onderzoek uit het Verenigd Koninkrijk ontstaat dankzij de menselijke relaties aandacht voor het individu. Het werk op de boerderij laat personeel toe om gedetineerden in een relatief normale werkcontext te leren kennen en op die manier

11 A. LIEBLING, D. PRICE en G. SHEFER, *The Prison officer*, Abingdon, Willan Publishing, 2001, 256.

12 A. ROWE, "Narratives of self and identity in women's prisons: Stigma and the struggle for self-definition in penal regimes", *Punishment & Society* 2011, 571-591.

hun persoonlijkheid te ontdekken. De omgang met dieren geeft volgens een van de respondenten een goede indicatie van deze persoonlijkheid.

En zo zie je eigenlijk ook aan de gasten hoe ze zijn. Hun gedrag kunnen ze hier moeilijk weg steken. Als de beesten bijvoorbeeld ambetant doen, zie je snel aan hun gedrag hoe ze zijn, of ze hun kunnen inhouden of niet. Of ze opvliegend zijn of niet. (Personeelslid X2)

Op basis van deze vaststellingen en kennis over de persoon gaat het personeel elke gedetineerde op een andere manier benaderen.

Om deze persoonlijke aanpak uit te werken, is de kleine groep cruciaal. In deze context kan men gedetineerden leren kennen en op een doelgerichte manier differentiëren. Wanneer het personeel dit bij een grotere groep zou doen, leidt dit volgens hen al snel tot ongelijkheid. De respondenten die eerdere ervaringen hebben in een andere gevangenis (drie personeelsleden) beschouwen de relaties die ze opbouwen in het landbouwcentrum als uitzonderlijk en verschillend van de relaties op sectie of in andere gevangenis waar ze met grotere groepen gedetineerden werken.

Interviewer: *Dus de relatie met de gedetineerden is toch wel anders als in andere gevangenis?*

Respondent: *Ze is zeker anders, ze is zelfs anders als de relatie met de jongens op sectie. De 5 vaste jongens, als die op sectie zitten, is dat 'intieme', om zo een woord te gebruiken, dat is weg. Daar zijn ze 1 van de 60. Men moet ook fair en correct blijven tegenover andere gedetineerden en niet het gevoel geven dat die 5 mannen alles aan mij mogen vragen en dat de rest kan stikken. Ik kom heel weinig op sectie, laat ons zeggen 20 min per dag, maar op sectie moet iedereen gelijk zijn. (Personeelslid X1)*

Deze visie op gedetineerden verschilt sterk van de visies zoals besproken in het onderzoek van Tournel.¹³ Zij beschrijft dat het personeel gedetineerden depersonaliseert, onder andere door middel van taalgebruik. In onze interviews komt echter duidelijk naar voren dat personeel gedetineerden beschouwt als personen waarmee zij samenwerken. De onderzoeksresultaten zijn op dit vlak dus erg verschillend. Het personeel benadrukt wel dat de kleine groep daarvoor belangrijk is. In tegenstelling tot het onderzoek van Tournel werken deze personeelsleden slechts met ongeveer tien gedetineerden waarvan een vaste equipe van vijf gedetineerden en ongeveer

vijf anderen die van dag tot dag kunnen verschillen. Anderzijds benadrukt Tournel het verschil tussen de houding ten aanzien van *fatiks* en andere gedetineerden.¹⁴ Ze beschrijft een afgezwakte vorm van depersonalisme ten aanzien van gedetineerden die een vertrouwensfunctie uitvoeren. Hoewel de gedetineerden werkzaam in het landbouwcentrum geen *fatiks* zijn, krijgen zij wel veel vertrouwen. In die zin tonen de werkers op het landbouwcentrum gelijkenissen met de *fatiks* uit het onderzoek van Tournel. Bovendien benadrukken we nogmaals dat ons onderzoek gericht is op de groep werkzaam op de boerderij en dat aanpak hier verschilt van de relaties op sectie.

Vertrouwen

Dit vertrouwen bespreekt het personeel uitgebreid in de interviews. Vertrouwen is volgens hen onmisbaar voor een vlotte samenwerking. In het onderzoek van Tournel¹⁵ karakteriseert het 'wij-zij' denken tussen gedetineerden en personeel de vertrouwensband. Dit impliceert een groot wantrouwen van personeel ten aanzien van gedetineerden. Wanneer personeel alsnog vertrouwen geeft, benadrukken ze dat gedetineerden dit regelmatig misbruiken. Ook op dat punt verschilt de ervaring van het personeel in Ruiselede. Zij moeten nauw samenwerken met gedetineerden en doen dat dikwijls zonder ander personeel. Het opbouwen van vertrouwen is daarbij belangrijk.

De stal is iets apart. Je zit op een eiland, als chef sta je hier gans de dag alleen. Het is raar als je hier een collega ziet en je moet met uw 5 tot 10 mensen werken. (Personeelslid X1)

Doordat personeel regelmatig alleen staat, gaan ze op een andere manier veiligheid creëren. Het personeel heeft een motiverende bejegeningstijl waarbij vertrouwen en interacties centraal staan. In lijn met ons onderzoek bespreekt Molleman en Leeuw dat deze eerder behulpzame stijl van omgaan met gedetineerden bijdraagt tot het bereiken van verschillende doelen zoals re-integratie. Daarnaast heeft deze ingesteldheid van het personeel een positieve invloed op het detentieklimaat en ontmoedigt dit eventuele negatieve gedragingen van gedetineerden.¹⁶ Het valt op dat de afwezigheid van andere elementen om veiligheid te garanderen het personeel er bovendien toe brengt om veiligheid op een dynamische wijze in te vullen:

Je kan dat niet vergelijken met een gevangenis, zelfs niet

13 H. TOURNEL, *De gevangenisbewaarder. Het professioneel leven in beeld*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2015, 302.

14 H. TOURNEL, *De gevangenisbewaarder. Het professioneel leven in beeld*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2015, 302.

15 A. LIEBLING, D. PRICE en G. SHEFER, *The Prison officer*, Abingdon, Willan Publishing, 2001, 256.

16 T. MOLLEMAN en FL. LEEUW, "The Influence of Prison Staff on Inmate Conditions: A Multilevel Approach to Staff and Inmate Surveys", *European Journal on Criminal Policy and Research*, 2011, 220.

met Ruiselede op sectie, je kent die mannen beter. Je zit er alle dagen in een kleine groep mee, ze komen al iets privé vertellen, jij vertelt ook al iets privé. Op sectie wordt dat niet gedaan, of toch veel minder. Men heeft veel minder intens contact met die jongens. En je moet zelf ook zien en aanvoelen, hoe meer je weet van de mannen hoe meer je spanningen kan aanvoelen en vermijden. [...] Ik zie het als mijn taak als chef dat die sfeer optimaal is. Op voorhand wrijvingen oplossen. [...] Wij zitten hier ook met materiaal, je mag dat geen weken laten aanslepen. Je moet het gevoel geven dat je met hen meeleeft en niet boven hen leeft. (Personeelslid X1)

De individuele benadering van gedetineerden, die we eerder bespraken, in combinatie met het vertrouwen, de gesprekken en de zoektocht naar oplossingen vóór problemen escaleren, tonen duidelijk hoe dit personeelslid dynamische veiligheid vormgeeft. Het personeelslid beschrijft bovendien treffend hoe de aanwezigheid van bepaalde materialen een risico inhoudt en dat het daarom noodzakelijk is interacties met gedetineerden aan te gaan om incidenten te vermijden.

Zorg en re-integratie

Wanneer we het personeel vragen om een succesverhaal te vertellen, verwijzen ze naar voorbeelden van gedetineerden die na hun vrijlating niet terugkeerden naar het PLC en waarvan ze weten dat die nu op een andere boerderij zijn tewerkgesteld. Het personeel beschouwt dit als een van de belangrijkste verwezenlijkingen van hun job. Hoewel dit niet lukt voor alle gedetineerden, kunnen zij toch verschillende succesverhalen vertellen. Opnieuw verschilt ook deze vaststelling met het onderzoek van Tournel.¹⁷ Zij bespreekt hoe de voortdurende terugkeer van gedetineerden het personeel teleurstelt waardoor hun geloof in mogelijke gedragsveranderingen afneemt. Op de vraag of onze respondenten een succesverhaal kunnen benoemen, antwoordt een personeelslid het volgende:

Ik heb hier een jonge gast gekend die niet ver van mij woonde. En die zit nog altijd op een boerderij waar ik voor gezorgd heb. [...]. Hij is nu al een jaar of 4 of 5 weg en hij werkt nog altijd in hetzelfde bedrijf. Hij doet dat nog altijd perfect. Ik heb dan ook die baas gezien die mij zei dat wanneer ik nog zo iemand heb, ik hem direct mag sturen. (Personeelslid X5)

De actieve betrokkenheid van het personeel bij de terugkeer van gedetineerden in de samenleving stelt verschillende respondenten tevreden. Hoewel er ook situaties bestaan waarin het misloopt, counteren de succesverhalen de negatieve ervaringen.

Om dit te verwezenlijken, investeert het personeel in het aanleren van competenties tijdens de detentie. Deze vaardigheden worden geleidelijk opgebouwd en variëren. Op de vraag wat gedetineerden leren op de boerderij antwoordt een van de personeelsleden bijvoorbeeld:

Respect denk ik. Je moet geduld leren hebben denk ik voor een kalfje op te voeden of om te werken met koeien die niet meewerken. Zonder geweld. (Personeelslid X4)

De specificiteit van het werk met dieren zorgt ervoor dat gedetineerden een zorgfunctie krijgen waarbij zij verplicht verantwoordelijkheden opnemen. Dat dwingt hen ertoe bij te leren en een werkattitude aan te nemen. Bij afwezigheid zullen de dieren immers niet naar behoren verzorgd worden. Anderzijds bespreekt het personeel ook de fysieke achteruitgang van gedetineerden met een lange strafduur, die bij aankomst in het PLC gecounterd moet worden. De werkzaamheden op een boerderij zijn immers fysiek zwaar. Een langdurige opsluiting die gepaard gaat met onvoldoende fysieke activiteit belemmert de mogelijkheden om bepaalde jobs uit te voeren. Een respondent vertelt dat ze daarom soms starten met het opnieuw aanleren van werken:

Leren werken soms. Je moet rekening houden, bepaalde gedetineerden voor ze hier komen hebben bijvoorbeeld 4 of 5 jaar bijna continu op hun cel gezeten. Ik heb nog een gedetineerde die tegen mij gezegd heeft toen we op het land bezig waren: "Amal, jij bent ouder dan mij, maar naast u voel ik mij toch een pannenkoek". Omdat die zodanig geen conditie meer had van altijd maar binnen te zitten en niet buiten te kunnen. En die was fier dat hij iets gerealiseerd had, lichamelijk meer op peil was. Die ben ik toevallig op de dijk tegengekomen toen hij aan het werken was in een restaurant en hij kwam buiten dag zeggen. (Personeelslid X3)

We stellen vast dat het personeel de persoonlijke ontwikkeling van gedetineerden beschouwt als een van hun belangrijkste verwezenlijkingen.

Voor mij is dat een grote voldoening. Ik geniet daar echt van dat dat goed lukt. Wanneer ze iets anders willen proberen op hun manier. En soms hebben ze geen gelijk en soms hebben ze wel gelijk. Er zijn dingen die ik van hen heb geleerd dat ik nu ook thuis doe. (Personeelslid X5)

Uit de interviews blijkt bovendien dat dit bijdraagt tot de jobtevredenheid. Terwijl personeel dikwijls rapporteert weinig erkenning of waardering te voelen voor hun werk, benadrukt het personeel in dit onderzoek dat zij, dankzij hun verwezenlijkingen op de

17 H. TOURNEL, *De gevangenisbewaarder. Het professioneel leven in beeld, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2015, 302.*

boerderij, hun job met fierheid uitoefenen.

Ik ben fier op mijn uniform, ik ben fier op wat ik alle dagen doe. (Personeelslid X5)

Opvallend is dat veel personeelsleden graag op de boerderij wilden werken. Dat was de voornaamste reden om in het PLC te werken. De positieve samenwerking met gedetineerden lijkt bijgevolg voort te vloeien uit hun motivatie om op de boerderij te werken. Een personeelslid benadrukt de positieve invulling die hij nu aan zijn werk geeft:

Ik heb het gevoel dat ik van mijn hobby mijn werk gemaakt hebt. Als ik op pensioen ben, ik zou zelf zeggen dat ze mij mogen bellen als ze mij nodig hebben. Ik kom gratis. Praktisch is dat gewoon wat moeilijk, maar het is een boeiende job, het is een leuke job. Ik vind het fantastisch. (Personeelslid X1)

Deze positieve ervaringen betekenen echter niet dat de job nooit gepaard gaat met stress of moeilijkheden. Deze problemen zijn wel degelijk aanwezig, maar halen volgens het personeel niet de bovenhand. De positieve ervaringen staan centraal waardoor zij kunnen omgaan met mogelijke problemen.

Ik voel mij hier goed in mijn vel voor het ogenblik, dus waarom niet. Ik heb misschien soms stress terwijl ik aan het werken ben, soms denk ik er nog aan terwijl ik naar huis aan het rijden ben, over het werk. Maar ik vind dat juist leuk. Het is uitdagend. Hier zit ik goed. (Personeelslid X3)

De resultaten van het onderzoek tonen een duidelijk verschil met resultaten uit het onderzoek van Tournel. Personeel rapporteert meer jobtevredenheid die voornamelijk gelieerd is aan de samenwerking met gedetineerden op het landbouwbedrijf. Personeel heeft het gevoel dat zij gedetineerden zaken bijleren en zo meewerken aan de toekomst van gedetineerden en hun terugkeer in de maatschappij. Dit resulteert in een zekere fierheid over hun job. In de gesprekken brengen personeelsleden het werk binnen een klein team naar voren als belangrijke succesfactor. Dit geeft de mogelijkheid om gedetineerden te leren kennen, te individualiseren en hen menselijk te behandelen. Er ontstaat op die manier ook vertrouwen tussen beide groepen hetgeen resulteert in een motiverende aanpak en dynamische relaties die het veiligheidsdiscours vormgeven. Deze vaststelling is interessant in vergelijking met eerdere onderzoeken.

Dikwijls beschouwen personeelsleden wantrouwen en afstand als de manieren bij uitstek om hun veiligheid te garanderen.¹⁸ De kans op manipulatie van gedetineerden zou daardoor kleiner zijn. Ook de grijze zone waarin personeel opereert wordt soms beschouwd als een gevaar. Desondanks lijken de personeelsleden in dit onderzoek hiermee geen problemen te ondervinden. Dit wordt ook bevestigd door de gedetineerden in dit onderzoek (zie verder). Hoewel dit onderzoek slechts kleinschalig is, geeft het alvast belangrijke inzichten die aanzetten tot meer onderzoek in open settings en de invloed van deze context op de werkervaringen van bewakingspersoneel.

Ervaringen van gedetineerden

Gedetineerden ervaren gevangenissen als een plaats waar bovenop de vrijheidsberoving een resem aan andere deprivaties het leven bemoeilijken.¹⁹ Stress, spanningen, psychologische problemen en angst beïnvloeden de detentie-ervaringen. Gedetineerden gaan daarom op zoek naar overlevingsstrategieën en copingmechanismen om met de detentie om te gaan. In dit onderdeel behandelen we het welzijn van gedetineerden in het landbouwcentrum. Het welzijn van gedetineerden wordt in penologische literatuur besproken op basis van de afwezigheid van pijnlijke ervaringen, psychologische veiligheid, het bewaren van een eigen identiteit, de afwezigheid van spanningen en een vriendelijke en relaxte omgeving.²⁰ Op basis van de gesprekken met gedetineerden, leren we dat zij Ruiselede en voornamelijk de boerderij beschouwen als een gevangenis waar hun welzijn relatief goed is. Een respondent vertelt daarover het volgende:

Voor een bak te zijn is dat hier wel dik oké. [...] Dat is ook het voordeel aan dagkoeier te zijn, je hebt de enige job in het PLC dat je de mogelijkheid hebt om eigenlijk heel het domein af te gaan. Want in de zomer als de koeien buiten gaan is dat ook het straat over en de beesten laten oversteken. En je kunt van de weiden eigenlijk het volledige domein rond. Tegen als jij bij de paletten of de trekker staat, ben je toch wel verplicht om daar te blijven. In de zomer ga ik tomaten, selder en frambozen gaan plukken en al. De max. (Gedetineerde X6)

Het welzijn wordt door bovenstaande respondent nauw gelinkt aan zijn dagbesteding in de buitenlucht op open ruimtes. Het vertrouwen dat gedetineerden krijgen tijdens de uitvoering van hun job leidt tot

18 Zie bijvoorbeeld O. LINDBERG, "Prison cultures and social representations. The case of Hinseberg, a women's prison in Sweden", *International Journal of Prisoner Health* 2005, 143-161.

19 G.M. SYKES, *The Society of Captives*, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 1958, 161 p.; B. Crewe, "Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment", *Punishment & Society* 2011, 509-529.

20 A. LIEBLING en H. ARNOLD, *Prisons and their moral performance: A study of values, quality, and prison life*, Oxford University Press, 2004, 547.

een gevoel van vrijheid. In tegenstelling tot andere gevangenisstraf waar het opgesloten gevoel centraal staat, krijgen gedetineerden in deze context meer mogelijkheden om zich in de buitenlucht te begeven. Ze benadrukken met andere woorden hun appreciatie voor het open regime. Maar niet enkel vrijheid en de buitenlucht staan centraal in hun verhaal, ook de sfeer die daardoor ontstaat, wordt uitgebreid besproken. Een respondent vertelt daarover het volgende:

Interviewer: *Hoe is het hier in vergelijking met andere gevangenisstraf?*

Respondent: *Veel minder agressiviteit, meer plaats om uw eigen te kunnen zijn. (Gedetineerde X6)*

Minder agressie en spanningen komen naar voor als een belangrijke troef van het PLC. Dit ligt in de lijn met de ervaringen van het personeel. Dikwijls wordt openheid en vrijheid voor gedetineerden door het personeel beschouwd als een bedreiging voor de veiligheid. In dit onderzoek voelen zowel het personeel als de gedetineerden zich net veiliger in dit open regime.

Bovendien leiden de deprivaties in gevangenisstraf weleens tot het verlies van de eigen identiteit. Er wordt weinig onderscheid gemaakt tussen personen, alle gedetineerden krijgen dezelfde behandeling en durven of kunnen hun persoonlijkheid of emoties niet te uiten.²¹ De bovenstaande respondent ervaart dit duidelijk anders in Ruiselede (*meer plaats om uw eigen te kunnen zijn*). Sommige respondenten voegen daaraan toe dat ze hun emoties gemakkelijker kunnen ervaren of uiten tijdens het werk met dieren.

Er is veel te veel jaloezie [tussen gedetineerden]. En bij de koeien heb je dat niet, zij verstaan dat niet. Het is raar, maar je krijgt liefde van die koeien. Die koeien, na een tijdje, in het begin kennen ze jou niet, maar na verloop word je benaderd door de koeien. En als jij niets misdoet aan de dieren, gaan ze ook niets misdoen aan jou. (Gedetineerde X7)

De dagelijkse ervaring van dergelijke emoties is eerder uitzonderlijk in een gevangeniscontext: kalmer,

gelukkiger, zelfverzekerder en minder gestresseerd. Onderzoek bevestigt dat dit enkele positieve gedragsveranderingen zijn bij het werk met dieren.²² Bovendien ontvangen de gedetineerden door hun geduld en zachtaardigheid onvoorwaardelijke liefde van de dieren. Dit heeft veel impact wanneer ze dit buiten de gevangenis of in detentie niet hadden.²³ Gedetineerden die gevoelig zijn voor sociale uitsluiting hebben veel aan het gezelschap van een dier.²⁴ Omgaan met dieren draagt bij tot het humaniseren van de gedetineerden. Ze leren niet alleen omgaan met emoties van anderen, maar ze kunnen ook stilstaan bij het controleren en het reguleren van hun eigen emoties.²⁵

Desondanks maken gedetineerden, net als personeel, een duidelijk onderscheid tussen hun ervaringen op de boerderij en ervaringen op de sectie. Voornamelijk het grote aantal gedetineerden op sectie (ongeveer 50) en het leven in groep valt soms zwaar. In tegenstelling tot andere gevangenisstraf hebben ze immers geen mogelijkheden om zich terug te trekken in hun persoonlijke ruimte en problemen individueel te verwerken. Dit gebrek aan privacy weegt voor sommigen zwaar. Dit probleem werd eerder al aangekaart in het onderzoek van het NICC.²⁶ Een respondent in dit onderzoek geeft zelfs aan dat hij in Ruiselede blijft omwille van het werk. Indien hij zijn werk verliest, vraagt hij onmiddellijk een overplaatsing naar een gevangenis met een eigen cel:

Ja maar als we dan op sectie komen, dan is de avond ook nog vrij lang. En om zich bezig te houden gaan ze dan het kind uithangen, op andermans kap zitten enzo. Dat kan soms wel nog irritant zijn. Ook omdat je altijd met 60 mensen rondom u zit, je hebt nooit privacy, dat kan ook irriterend werken. Ze hebben hier ook geen, hoe moet ik het zeggen, empathie als je u wat lastig voelt. Dus het is best dat je dat niet laat tonen of ze gaan daarmee spotten. Maar voor de rest heb je wel meer mogelijkheden zoals dat werk, de fitness, veel sport, volleybal, voetbal. (Gedetineerde X6)

Gevangenisliteratuur toont aan dat gedetineerden alleen op cel hun masker kunnen afzetten en emoties

21 E. GOFFMAN, *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*, New York, Anchor books, 1961, 392.

22 J. MERCER, K. GIBSON en D. CLAYTON, "The therapeutic potential of a prison-based animal programme in the UK", *Journal of Forensic Practice* 2015, 57-58; L.K. MINKE, "Normalization, Social Bonding, and Emotional Support—A Dog's Effect within a Prison Workshop for Women", *Anthrozoös* 2017, 393; D. MORAN, "Budgie smuggling or doing bird? Human-animal interactions in carceral space: prison (er) animals as object and subject", *Social & Cultural Geography* 2015, 643; P.G. WALSH en P.G. MERTIN, "The training of pets as therapy dogs in a women's prison: A pilot study", *Anthrozoös* 1994, 127; C. MULCAHY & D. MCLAUGHLIN, "Is the tail wagging the dog? A review of the evidence for prison animal programs", *Australian Psychologist* 2013, 375.

23 E.O. STRIMPLE, "A history of prison inmate-animal interaction programs" *American Behavioral Scientist* 2003, 75; W.G. TURNER, "The experiences of offenders in a prison canine program", *Fed. Probation* 2007, 41.

24 G. FURST, "Prison-based animal programs: A national survey", *The Prison Journal* 2006, 411.

25 K. BACHI, "Equine-facilitated prison-based programs within the context of prison based animal programs: State of the science review", *Journal of Offender Rehabilitation* 2013, 61.

26 C. VANNESTE, M-S. DEVRESSE en L. ROBERT, *Onderzoek inzake de classificatie van de vraag naar regimes binnen de strafinrichtingen*, Brussel, Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie, 2011, 276.

kunnen uiten. De cel wordt bovendien ervaren als een veilige plaats in een overwegend onveilige omgeving.²⁷ Het hoeft daarom niet te verbazen dat het gebrek aan een persoonlijke ruimte in Ruiselede voor sommige gedetineerden een probleem vormt. Respondenten benadrukken wel dat dit gecompenseerd wordt door andere activiteiten zoals werk en sport. Anderzijds biedt het leven in groepsverband ook voordelen. Ze beschouwen de traditionele gevangenissen waar personen veel tijd alleen of met twee op cel doorbrengen als een aantasting van hun sociale netwerk. Het bemoeilijkt het aanleren of behouden van sociale vaardigheden.

Als je in een gewone bak lang zit, dan ga je na een tijd mensvreemd worden denk ik. Omdat je veel te veel alleen of met twee op cel zit. En je verleert letterlijk uw sociale vaardigheden. (Gedetineerde X6)

Ervaringen met het werk op de boerderij

Wanneer gedetineerden zich in een detentiecontext relatief veilig en goed voelen, groeit de vraag om zich persoonlijk te ontwikkelen. Het voorgaande deel toont aan dat het PLC in Ruiselede voor onze respondenten aan deze voorwaarden voldoet. De nood aan en vraag om nieuwe competenties aan te leren en zich te ontwikkelen zorgt er bovendien voor dat de detentie-ervaring verbetert. Liebling en Arnold beschrijven dit als volgt:

It was clear that involvement in work or education transformed the prison for most prisoners. 'Every day is great here because of my job' (prisoner, Risley). Participation in a regular activity, particularly work and gym, was strongly related to prisoners' perception of their quality of life.²⁸

In ons onderzoek ervaren gedetineerden hun job op de boerderij als een manier om zich verder te ontwikkelen. Ze leren bij of kunnen bepaalde competenties onderhouden. Hoewel sommigen dit linken aan hun re-integratie, beschouwen veel gedetineerden het aanleren van competenties op zich als belangrijker. De voornaamste doelstelling van re-integratie in België is immers de mogelijkheid om bij een terugkeer normaal te functioneren in de samenleving.²⁹ Maar ook aspecten die daar niet (rechtstreeks) toe bijdragen, ervaren gedetineerden als noodzakelijk voor hun persoonlijke ontwikkeling.³⁰

Verschillende gedetineerden vertellen hoe zij voor hun detentie al in de landbouw hadden gewerkt. Anderen

waren een dierenvriend of studeerden landbouw. Voor deze personen is het een logische keuze en grote meerwaarde om in Ruiselede op de boerderij te werken. Deze eerdere werkervaring betekent voor de meeste gedetineerden dat zij vertrouwd zijn met de werkzaamheden.

Sommige respondenten vertellen over de inhoudelijke zaken die ze bijleren, maar de meesten zetten hun *soft skills* in de verf. Veel gedetineerden bespreken de verantwoordelijkheden die ze moeten opnemen. Ze dragen immers zorg voor levende dieren. Dat maakt dat ze hun job soms als intensief ervaren. Ze nemen veel verantwoordelijkheden op en moeten verschillende taken combineren om hun activiteiten tijdig af te ronden.

De sfeer is goed, maar af en toe is het bedrukkend. Hard. Omdat er veel bij komt kijken. Allemaal verschillende dingen die tussendoor nog moeten gebeuren, terwijl ik de koeien jaag moet ik de koeien die klaar zijn ook weer binnen zetten en tussendoor worden nog andere taken gedaan. (Gedetineerde X7)

Gedetineerden nemen de zorg en verantwoordelijkheden voor hun dieren serieus. Wanneer we hen vroegen hoe de werkcontext nog kan verbeteren, besprak bovenstaande respondent mogelijkheden om die verantwoordelijkheden voortdurend te kunnen uitoefenen. Volgens sommige respondenten leren ze bovendien geduldig werken en rustig reageren. De dieren reageren immers instinctief en daar moesten sommige gedetineerden mee leren omgaan. Een gedetineerde vertelt bijvoorbeeld hoe hij rustig leerde zijn:

Ik heb gemerkt dat je soms met rust meer kan bereiken... Ik heb mensen geweten die echt wel op die koeien sloegen met stokken en uiteindelijk maak je die beesten alleen maar ambetanter... Maar zo'n dier is een gevoelsbeest he, ze hebben dat rationele niet, maar ze hebben wel schrik en angst en de spanningen enzo. Want meestal als die een mens aanvallen is dat uit schrik of uit stress. (Gedetineerde X6)

Naast het bijleren van inhoudelijke zaken of sociale vaardigheden benadrukken gedetineerden het belang om competenties te onderhouden. Sommigen vertellen dat ze weinig nieuwe werkzaamheden bijleren, maar dat ze niet willen stoppen met werken. Dat zou een vlotte terugkeer naar de maatschappij immers in de weg staan. Een continuering van het werk is daarom belangrijk. Ondanks het harde werk

27 A. LIEBLING en H. ARNOLD, *Prisons and their moral performance: A study of values, quality, and prison life*, Oxford University Press, 2004, 547.

28 A. LIEBLING en H. ARNOLD, *Prisons and their moral performance: A study of values, quality, and prison life*, Oxford University Press, 2004, 314.

29 V. SCHEIRS, "Doing reintegration? The quest for reintegration in Belgian sentence implementation", *European Journal of Probation* 2016, 82-101.

30 A. LIEBLING en H. ARNOLD, *Prisons and their moral performance: A study of values, quality, and prison life*, Oxford University Press, 2004, 54.

verkiezen de meeste respondenten deze job boven de arbeid in de werkhuizen. Het boerderijwerk in de buitenlucht en de vrijheid die ze tijdens hun job ervaren, geven ze als voornaamste reden. Anderen vinden rust in deze job. Een respondent formuleert zijn ervaring met het werk op de boerderij als volgt:

Ik weet niet... de rust hé. Dat geeft op een zekere manier wel wat rust. En natuurlijk de werkhuizen verdienen wel veel beter, maar ja ik weet niet, ik voel mij hier wel gewoon goed. (Gedetineerde X6)

Gedetineerden vergelijken hun job dikwijls met de arbeid in de werkhuizen. Het repetitieve karakter van dat werk blijkt veel minder uitdagend:

Ik heb in Brugge ook op de drugsvrije afdeling gezeten en daar ben je ook verplicht om te werken. Daar moest ik een hele voormiddag badhanddoeken plooiën en... Dat was niets voor mij. (Gedetineerde X9)

De gesloten werkcontext in werkhuizen verschilt sterk van de vrijheid die ze ervaren tijdens hun job op de boerderij. Onderzoek van De Vos³¹ toont bijvoorbeeld aan dat gedetineerden gevangenisarbeid louter beschouwen als een manier om uit de cel te zijn en om verveling tegen te gaan. Re-integratieve doelstellingen linken ze er, omwille van de eentonigheid en beperkte uitdagingen, niet aan. Het werk op de boerderij wordt daarentegen wel beschouwd als betekenisvol en verrijkend. Gedetineerden voeren deze job met fierheid uit. Bovendien beoordelen de respondenten de uitdagingen van het werk als een manier om de eentonigheid die de detentie karakteriseert tegen te gaan.

Ondanks de grote verschillen met de werkhuizen, bekritisieren alle gedetineerden één aspect: de lage verloning van het werk in vergelijking met andere werkmogelijkheden. In het PLC kunnen ze in andere werkhuizen namelijk meer verdienen dan op de boerderij. Door bijvoorbeeld het herstellen van paletten worden de gedetineerden per palet vergoed en op de boerderij per uur dat ze werken. Op de vraag wat er aan hun job op de boerderij kan verbeteren, wordt dit probleem logischerwijze herhaaldelijk besproken.

Re-integratie

Verskillende gedetineerden vertellen dat het werk zorgt voor een toekomstperspectief. Sommigen hopen een job te vinden binnen deze sector. Andere

gedetineerden geloven dat het werk zorgt voor een positieve referentie die in contrast staat met de negativiteit van hun gevangenisstraf:

Dat is hier hele dagen ervaring opdoen, je kan dat als een soort referentie opgeven. Uiteindelijk ja het is zo he, in heb in de gevangenis gezeten, je moet daar voor niet rond de pot draaien. (Gedetineerde X9)

In hun toekomstverhalen linken gedetineerden verschillende regime-aspecten aan elkaar die samen een voorbereiding vormen voor hun terugkeer. Het gaat dan niet enkel om het werk op de boerderij, maar ook bijvoorbeeld om het *B.Leave project*³² en de sportactiviteiten. Al deze activiteiten samen zorgen ervoor dat zij het gevoel hebben te werken aan een geleidelijke terugkeer in de maatschappij:

En hier leer je u wel geleidelijk aan aanpassen om terug in groep te leven en met mensen om te gaan. Ook naar sporten toe en met nuchter te zijn ook. We moeten een kat een kat noemen, in de gevangenis gebruiken veel mensen, hier is het drugsvrij dus je gaat veel sterker zijn bij het buitenkomen. Met dat sporten ga je fysiek en geestelijk veel sterker zijn. Dus ca va wel he. Je leert uw eigen, ale ik heb destijds mijn eigen toch terug wat ontdekt hier. (Gedetineerde X6)

Verskillende gedetineerden bespreken tevens hoe het werk met dieren hen sociale vaardigheden bijbrengt die ze ook in hun relaties met personen buiten kunnen gebruiken. Een respondent vertelt bijvoorbeeld dat hij leert zorgen voor dieren en verantwoordelijkheden opneemt. Na zijn vrijlating zal hij vrijwilligerswerk uitvoeren in een bejaardentehuis. Hij benadrukt dat het zorgaspect en de verantwoordelijkheid die daarmee gepaard gaan in beide sectoren centraal staat:

Dus ergens komt het op hetzelfde neer. Ik heb moeten leren zorgen voor de koeien en nu ga ik leren zorgen voor bejaarde mensen. Als je niet voor die koeien zorgt, gaan die geen onderhoud hebben. En die bejaarde mensen hebben ook zorg nodig. En die oudere mensen hebben ook gezorgd voor jonge mensen, dus ergens geef ik iets terug. (Gedetineerde X7)

Dergelijke werkervaringen moedigen gedetineerden dus aan om plannen te maken voor na hun detentie. Bovendien kunnen deze toekomstplannen beschouwd worden als een belangrijk onderdeel in het *desistance* proces. Zo toont onderzoek aan dat personen die stoppen met het plegen van criminaliteit, dikwijls zichzelf gaan beschrijven als verzorgende types

31 H. DE VOS, "Normalisering van werken of werken aan normalisering? Gevangenisarbeid in België en Noorwegen", *Fatik: Tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen* 2016, afl. 150, 21-29.

32 Een project binnen de gevangenis waarin 20 gedetineerden met een drugsverleden acht maanden intensief worden opgevolgd aan de hand van sport- en groepstherapie sessies.

of personen die iets willen teruggeven aan de gemeenschap. In dit onderzoek gebruikt men de term generativiteit om dit proces te definiëren.³³ Hoewel dit voornamelijk de zorg voor een volgende generatie betreft, geeft de bovenstaande gedetineerde uit ons onderzoek aan dat dit ook zorg in het algemeen kan betekenen.

Relaties met personeel

Zoals eerder aangegeven, staan relaties tussen gedetineerden en personeel dikwijls centraal in het leven binnen de muren. Vanuit het perspectief van gedetineerden zijn er grote verschillen tussen gevangenen en soms ook tussen personeelsleden werkzaam binnen eenzelfde instelling.³⁴ Dat was niet anders in ons onderzoek. De interacties tussen gedetineerden en personeel verlopen anders dan in traditionele gevangenen. Gedetineerden voelen zich vooreerst minder afhankelijk van het personeel:

In het begin loopt het wat stroef, maar na een tijd begin je de mensen te kennen. Maar hier zit je niet op cel he, hier zit je in een leefgroep. In een andere gevangenis moet je voor alles bellen. (Gedetineerde X10)

In veel gevangenen beschrijven gedetineerden hun relatie met het personeel, in termen van wij versus zij. Ze beschouwen de groepen als oppositioneel. Onze respondenten benaderen het gevangenis personeel op de boerderij niet als een andere groep. Ze beschrijven hun relaties met het personeel als een samenwerking:

Interviewer: *En uw relatie met de chefs, hoe kan je die beschrijven?*

Respondent: *Dat valt goed mee he. Vooral in de stal, op sectie is dat natuurlijk veel anders he. Maar met de chefs in de stal valt dat goed mee, dat zijn eigenlijk geen chefs meer he. Ze werken samen met u, dat is gemakkelijk hé. (Gedetineerde X9)*

De relaties met het personeel op de boerderij worden dus eerder gekarakteriseerd door de werkervaring, een activiteit die hen toelaat te groeien als persoon. Internationaal onderzoek toont aan dat gedetineerden bewakend personeel appreciëren wanneer zij een professionele houding aannemen, autoritair zijn

als het moet zonder deze autoriteit te misbruiken. Personeel dat bovendien ondersteuning biedt bij de re-integratie verdient volgens gedetineerden respect.³⁵ De relaties die gedetineerden en personeel op het landbouwcentrum ontwikkelen vallen onder deze aanpak. Het personeel geeft bovendien aan dat zij minder stress ervaren in het PLC (zie boven). Ook gedetineerden merken dit op. Ze hebben het gevoel dat dit mogelijkheden geeft om een gesprek aan te gaan, om minder korte en meer uitgebreide interacties te krijgen. In de literatuur wordt er gesproken over een soort 'socialisatie-effect': veranderingen in interactie met anderen, meer teamwork en sociale vaardigheden worden geoefend. Het geeft de mensen in de gevangenis iets om over te praten, zowel met andere gedetineerden als met het personeel.³⁶ De dieren worden gezien als sociale facilitators om communicatie te versterken.³⁷

Interviewer: *Is er volgens u een verschil tussen het contact met de chefs hier in de stal en binnen? En andere gevangenen?*

Respondent: *Ik denk dat dat overal hetzelfde is... Je hebt er goede tussen en je hebt er beuzakken tussen. Je hebt mensen die hun job graag doen, maar de ene dag is de andere niet he, ook voor de chefs. Maar het is toch wel anders als in Dendermonde, ze zijn veel minder gestresst, er zijn maar 60 gedetineerden en ze zijn met relatief veel cipers en in een andere bak gaan ze toch wel korter zijn. (Gedetineerde X6)*

Net zoals het personeel karakteriseren gedetineerden de relaties als constructiever dan in traditionele gevangenen. De positieve beoordeling van dergelijke relaties is belangrijk en kan bijvoorbeeld bijdragen aan percepties op de legitimiteit van het gevangenisstelsel. Sparks en Bottoms beschreven reeds het belang van de relationele dimensie in het bewerkstelligen van een gevangenisstelsel dat door haar inwoners wordt beschouwd als legitiem.³⁸ Het gaat daarbij om het creëren van relaties gekenmerkt door een humane aanpak waarbij morele waarden die het systeem claimt uit te dragen, zichtbaar zijn in de dagelijkse interacties met het personeel en de houding van dat personeel. Het personeel representeert bovendien het systeem waardoor dergelijke relaties een impact kunnen hebben op percepties met

33 F. MCNEILL en S. MARUNA, "Giving Up and Giving Back: Desistance, Generativity and Social Work with Offenders" in G. MCIVOR, en P. RAYNOR (eds.), *Developments in Social Work with Offenders*, Londen en Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers, 2007, 224-238.

34 A. LIEBLING en H. ARNOLD, *Prisons and their moral performance: A study of values, quality, and prison life*, Oxford University Press, 2004, 547.

35 A. LIEBLING en H. ARNOLD, *Prisons and their moral performance: A study of values, quality, and prison life*, Oxford University Press, 2004, 547.

36 A.K. FOURNIER, E.S. GELLER en E.V. FORTNEY, "Human-animal interaction in a prison setting: Impact on criminal behavior, treatment progress, and social skills", *Behavior and Social Issues* 2007, 99; L.K. MINKE, "Normalization, Social Bonding, and Emotional Support—A Dog's Effect within a Prison Workshop for Women", *Anthrozoös* 2017, 392; C. MULCAHY & D. MCLAUGHLIN, "Is the tail wagging the dog? A review of the evidence for prison animal programs", *Australian Psychologist* 2013, 372; E. ORMEROD, "Companion animals and offender rehabilitation: Experiences from a prison therapeutic community in Scotland", *Therapeutic Communities* 2008, 291; C. DEATON, "Humanizing prisons with animals: A closer look at 'cell dogs' and horse programs in correctional institutions", *Journal of Correctional Education* 2005, 53.

37 G. FURST, "Without words to get in the way: Symbolic interaction in prison-based animal programs", *Qualitative Sociology Review* 2007, 104.

38 J.R. SPARKS en A.E. BOTTOMS, "Legitimacy and Order in Prisons", *The British Journal of Sociology* 1995, 45-62.

betrekking tot de legitimiteit van het volledige systeem. Dit kan bijvoorbeeld bijdragen tot het behoud van orde in gevangenissen.

Gedetineerden beschrijven hun ervaringen in het landbouwcentrum als positief. Vooreerst beschouwen ze het regime als rustig en rapporteren ze minder agressieve incidenten dan in andere gevangenissen. Enkele gedetineerden geven aan daardoor meer zichzelf te kunnen zijn. Ondanks deze positieve ervaring, verwijzen veel gedetineerden naar het verschil tussen de regimes op de sectie en op de boerderij. Sommige personen benadrukken zelfs dat ze hun transfert aanvragen indien ze niet meer op de boerderij kunnen werken. Het werk op de boerderij ervaren ze als verrijkend en voeren ze met fierheid uit. Ze appreciëren de verantwoordelijkheden en vrijheden die zij krijgen bij het uitoefenen van de job. Het feit dat ze als persoon groeien, beschouwen ze als een meerwaarde op zich en zorgt tevens voor een toekomstperspectief. Dit staat in schril contrast met eerdere werkervaringen in de werkhuizen. Deze beschrijven ze als repetitief, saai en afstompend. Hun ervaringen met het personeel op de boerderij beschouwen ze niet als een hiërarchische relatie maar als een constructieve werkrelatie. Ook dit is een eerder atypische verhouding tussen gevangenispersoneel en gedetineerden. Een grote kritiek betreft de verloning van hun werk. Deze verloning ligt volgens veel gedetineerden te laag waardoor er concurrentie ontstaat tussen jobs die zij ervaren als verrijkend en die perspectief bieden tegenover arbeid die beter betaald maar die afstompend werkt.

Discussie

Dit kleinschalige en exploratieve onderzoek focuste op de ervaringen van personeel en gedetineerden werkzaam op de boerderij in het PLC Ruisselede. De kleinschaligheid van het onderzoek laat niet toe te generaliseren. Bovendien benadrukken we dat het onderzoek zich richt op de boerderij en niet op het leven op sectie in het PLC. We concluderen dat gedetineerden en personeel hun aanwezigheid op het landbouwcentrum als positief beschouwen. Het personeel haalt voldoening uit de job en benadrukt het belang van de werkzaamheden met een kleine groep gedetineerden in de buitenlucht. Gedetineerden benadrukken het plezier dat ze halen uit de job, de leerervaring, de verantwoordelijkheden die ze krijgen en het gevoel van vrijheid. Zowel de relaties tussen gedetineerden en personeel als de werkervaringen verschillen volgens de respondenten (sterk) van

hun ervaringen in traditionele gevangenissen. Deze resultaten komen overeen met andere onderzoeken in penitentiaire boerderijen. Onderzoek in Noorwegen toont bijvoorbeeld aan dat het, tegen de verwachting in, niet de gevangenis van Bastoy is waar gedetineerden hun levenskwaliteit het hoogst scoren. Deze gevangenis, die de Noorse humane detentieregimes symboliseert, scoort immers lager dan de Noorse penitentiaire landbouwcentra Leira en Hassel. Dit lijkt aan te tonen dat de kracht en meerwaarde van dergelijke penitentiaire boerderijen weleens onderschat wordt. De Noorse onderzoekers linken deze bijzonder hoge score aan drie belangrijke karakteristieken van de landbouwcentra: weinig gedetineerden verblijven op een uitgestrekte ruimte, het werk en het leven op de boerderij op zich en de pedagogische modellen die men gebruikt op deze boerderijen.³⁹ De respondenten in ons onderzoek beschouwen inderdaad het belang van de kleine groep gedetineerden en het werk op de boerderij als een meerwaarde. Maar ook de weinige Belgische publicaties rapporteren gelijkaardige ervaringen.⁴⁰ In Hoogstraten bieden de groene landerijen rust voor gedetineerden en bespreken personeelsleden het omringende landschap als een factor die hun werkervaring binnen het gevangeniswezen verandert. In dit onderzoek wordt echter een duidelijk onderscheid gemaakt tussen het leven op de boerderij en op sectie. Op de boerderij voelen gedetineerden zich vrijer, is het werk uitdagender en de relaties met het personeel constructiever. Ook het personeel geeft aan nauwer te kunnen samenwerken met gedetineerden op de boerderij dan op sectie. Dit benadrukt nogmaals het belang van het werk met kleine groepen. Dergelijke resultaten sluiten nauw aan bij visies zoals vooropgesteld door onder andere vzw De Huizen. Eén van de doelstellingen die deze vzw voorop stelt is kleinschaligheid. Dit leent zich ertoe te individualiseren.⁴¹

De resultaten van dit onderzoek liggen dus in lijn met eerdere studies naar penitentiaire landbouwcentra. Desondanks ligt de focus in (academisch) onderzoek dikwijls op traditionele gevangenissen wat leidt tot een gebrekkige kennis over de meerwaarde van deze open inrichtingen met een andere aanpak. Voorbeeldpraktijken zoeken we daarom al te vaak in het buitenland. Dat is niet volledig terecht. En hoewel dit een kleinschalig onderzoek is dat generalisering onmogelijk maakt, geeft het toch indicaties dat ook binnen het Belgische penitentiaire landschap al decennialang bewonderenswaardige aanpakken bestaan die inspiratie bieden voor verbeteringen.

39 B. JOHNSEN en P.K. GRANHEIM, "Norwegian Prison Politics and Policy, the Quality of Prison Life in Open Prisons: Prison Size, Ideologies of Rehabilitation and 'Green Criminology', in progress.

40 E. PIETERS en E. WOUTERS (eds.), *Cahier # 7 Gevangen in een open landschap, Turnhout, AR-TUR, 2017.*

41 H. CLAUS, K. BEYENS, R. DE MEYER, M. GRYSON en L. NAESSENS, *Huizen. Naar een duurzame penitentiaire aanpak, Brussel, ASP, 2013, 118.*

Over 'Mekaar zien en het belang van cultuur in de gevangenis'

Thomas Baeckens¹

De Rode Antraciet publiceerde in 2018 het boek "Mekaar zien. Het belang van cultuur in de gevangenis".²

Thomas Baeckens is cultuurfunctionaris bij vzw De Rode Antraciet en werkte mee aan het boek. In deze bijdrage licht hij een aantal projecten uit het boek en geeft zo een inkijkje in het culturele werk van De Rode Antraciet. In het boek zelf komen meer projecten aan bod en wordt er bijkomende achtergrond verschaft bij het culturele werk van De Rode Antraciet. (nvdr)

'[...] dat kunst de wereld niet kan redden, weten we allemaal. Maar af en toe wel een mens, dat is voor mij al even zeker. Dat heeft met een paar dingen te maken, geloof ik. Met het belang van jezelf te kunnen tonen. Niet als de stoere kerel, tot de tanden toe bewapend. Niet als die ongenaakbare vrouw die niet voor één gat te vangen valt. Maar als de complexe binnenkant die je ook bent, daar waar alles zit wat zeer doet en tegenwerkt en moeilijk maakt, daar waar oud verdriet woont, en zelftwijfel en boosheid en datgene wat je maar niet kan vergeten. En met verf en doeken of aanverwant materiaal gaat dat makkelijker, vaak, dan met woorden. Met het belang, ook, van daar dan erkend in te worden. Als iemand die van alles kan, zoals een schilderij maken, iemand met recht op dit bestaan, iemand die iets te bieden heeft, die waardering verdient, en aandacht en liefde.

Ik heb het zelf meegemaakt [...] met dat project in de gevangenis. Gasten die nog nooit ergens wezenlijk om waren geprezen zag ik voor mijn ogen een halve meter groeien, door de oprechte complimenten die ze kregen tijdens een repetitie, door het applaus van al die vreemden die kwamen kijken naar de voorstelling [...]

Misschien [...] is dat het mooiste wat we voor mekaar kunnen doen, als mensen: mekaar zien. Echt en helemaal. Voor wie we zijn. Voor al wat mooi is en al wat lelijk is, omdat we dat eigenlijk in de grond allebei minstens enigszins herkennen.'

Uit dit fragment uit de toespraak die Griet Op de

Beeck gaf op de opening van de tentoonstelling ONGEZIEN, lichtten we met De Rode Antraciet de titel voor ons boek *Mekaar zien. Het belang van cultuur in de gevangenis*. ONGEZIEN was een expo die in 2013 de resultaten van de beeldende-kunstenateliërs in de Vlaamse en Brusselse gevangenis naar buiten bracht. Op de Beeck was de meter van dit project en legde in deze speech op de vernissage enkele van de redenen bloot waarom cultuur zo belangrijk is in de gevangenis. Cultuur biedt de kans op expressie, op gesprek, de mogelijkheid tot herkenning en erkenning. Met het boek willen we laten zien wat het betekent om culturele activiteiten in de gevangenis te organiseren en proberen we duidelijk te maken waarom we dat doen. In *Mekaar zien* - en in ons dagelijks werk - interpreteren we cultuur breed: cultuur is kunst, maar ook de kans op ontmoeting; cultuur als ontspanning, inspanning, een leerkans. Voor sommige gedetineerden is de gevangenis de plaats waar ze met cultuur kennismaken. Sommigen beginnen er te lezen, anderen merken dat ze graag tekenen of schilderen. Deelnemen aan culturele activiteiten geeft gedetineerden ruimte voor engagement, zelfontplooiing en sociale verbinding. Bijna alle gedetineerden komen ooit weer vrij. Het is dan ook belangrijk de band met de samenleving zoveel mogelijk te behouden. Uiteraard brengt het leven in de gevangenis heel wat beperkingen met zich mee, maar toch kiezen wij ervoor om - waar mogelijk - uit te gaan van normalisering. Dat betekent dat we proberen om ons aandeel in het gevangenisleven - het culturaanbod - zoveel mogelijk te laten aansluiten bij het culturele aanbod buiten. Wij zijn verantwoordelijk voor cultuur en sport in de gevangenis. Dat wil niet zeggen dat we alles alleen voor elkaar krijgen, integendeel: ons werk lukt pas wanneer we goed samenwerken met partners binnen en buiten de gevangenis. In de gevangenis werken we nauw samen met de mensen van de CAW's, de onderwijscoördinatoren en de beleidscoördinatoren van de Vlaamse Gemeenschap, met de gevangenisdirecties en het bewakingspersoneel. Voor al onze activiteiten of

¹ Thomas Baeckens is cultuurfunctionaris bij vzw De Rode Antraciet.

² De Rode Antraciet, *Mekaar zien. Het belang van cultuur in de gevangenis*, Oud-Turnhout, Gompel&Svacina, 2018, 144 p.

projecten gaan we ook buiten de gevangenis op zoek naar partners. Dat kunnen cultuurhuizen zijn, vormingsorganisaties, musea, individuele kunstenaars en heel uiteenlopende landelijke en lokale organisaties. Zo bouwden we doorheen de jaren een mooi netwerk van partners op. Maar we zijn en blijven op zoek naar organisaties die in de gevangenis een werking willen ontplooiën. En er liggen nog heel wat mogelijkheden. Culturele organisaties uit het middenveld hebben ook een opdracht in de gevangenis. In het nieuwe decreet Sociaal-Cultureel Volwassenenwerk³ zijn de gedetineerden als kansengroep opgenomen. Dat wil zeggen dat organisaties aangemoedigd worden om ook in de gevangenis activiteiten aan te bieden. Het is dan aan ons om deze nieuwe partners te ondersteunen bij de organisatie van culturele projecten. De Rode Antraciet is sinds 2004 actief in de Vlaamse en Brusselse gevangenis. In die tijd groeiden we uit tot een vaste waarde. We ontwikkelden deskundigheid in het werken in een gevangeniscontext én in het vertalen van cultureel aanbod zoals dat buiten de muren bestaat naar deze specifieke context. We konden in de loop der jaren heel wat mooie projecten en activiteiten zelf opzetten in of toeleiden naar de gevangenis. In *Mekaar zien* tonen we een aantal voorbeelden van culturele activiteiten en projecten in de gevangenis doorheen de jaren. We verdeelden de projecten aan de hand van de vijf belangrijke rollen die cultuur volgens ons in de gevangenis speelt: expressie aanmoedigen, dialoog voeren, uitnodigen tot leren, inclusie vormgeven en participatie aanwakkeren. Veel projecten nemen meer dan één van deze rollen op, sommige zelfs drie of vier. Allemaal maken ze het belang van cultuur in de gevangenis duidelijk.

Expressie aanmoedigen

Mensen identificeren zich in relatie tot hun omgeving en op basis van de erkenning van anderen. Voor gedetineerden is dat niet evident. Van de ene dag op de andere houdt je normale leven op. Het is alsof je leven plots wordt opgeschort als je in de gevangenis zit. Een gedetineerde was een vader of moeder, een zoon of dochter, een collega, een supporter van een voetbalclub, ... Eens in de gevangenis lijkt het alsof dat allemaal niet meer telt en je enkel nog een dader bent. De culturele activiteiten die wij samen met onze partners in de gevangenis organiseren, helpen gedetineerden die verschillende identiteiten terug te vinden, en brengen (opnieuw) naar boven wie ze ooit waren - of sterker nog: tot wie ze verder kunnen evolueren. Daarom vinden wij werken aan sociale vaardigheden en een sterk zelfbewustzijn erg belangrijk: weten wie je bent en waar je voor staat, wat je van betekenis vindt, waar je goed in bent, wat je rust en kracht geeft, wat je belangrijk vindt in je

leven en hoe je een engagement kunt opnemen. Een mooi voorbeeld van een project dat culturele expressie aanwendt om identiteiten die naar het achterplan zijn verdrongen terug naar de voorgrond te halen is de *Dance Challenge* die vier vrouwenafdelingen van gevangenis uit Vlaanderen en Brussel in het voorjaar van 2019 zijn aangegaan. Uitgedaagd door een groep vrouwen uit de gevangenis van Vanaja in Finland, die een choreografie ontwikkelden, instudeerden en opnamen, zullen de Belgische gedetineerden een videoclip maken die hen van antwoord moet dienen. Samen met mensen van het dansgezelschap Ultima Vez werken ze aan een dans die hun vrouwelijkheid centraal stelt. In een detentiecontext is het vrouw zijn of het zich vrouwelijk voelen weinig vanzelfsprekend. In de *Dance Challenge* willen ze die rol terug opnemen en dat ook tonen aan de buitenwereld. Dat naar buiten brengen van de resultaten van creatief werk is een krachtige extra stap. Kunst is - ook voor gedetineerden - innerlijke drijfveren, angsten, twijfels en dromen weergeven. Er een publiek bij betrekken betekent zoeken naar herkenning, naar de vonk die overslaat. Een ander bijzonder dansproject, *Parallel Lines*, liet goed zien hoe dat in zijn werk gaat. Het werken aan een voorstelling betekende voor de deelnemers meer dan even ontsnappen aan de dagelijkse realiteit van het gevangenisleven. Het gaf hen tegelijk de kans om anderen - de toeschouwers - iets te geven: perspectief, inzicht, afleiding, verpozing. Niet enkel het deelnemen aan een project is belangrijk, ook de interactie met de buitenwereld - erover in gesprek gaan of applaus krijgen bijvoorbeeld - is een essentieel aspect van culturele expressie. *Parallel Lines* vond in het najaar van 2014 plaats in de gevangenis van Brugge. Guinevere Claes schreef in dS Weekblad over deze voorstelling:

'Ze heten Pol, Ronny, Jacky, Abdel, Pascal, Gaetan, Freddy en Mensour, en ik mag geen helden van hen maken. Dat werd me op het hart gedrukt. Niet onterecht, want dat zijn ze niet. En indien ooit wel, dan diep gevallen nu. De acht zijn gestraft. Ze deden dingen die niet mogen, bewezen hun vrijheid niet de baas te kunnen, moesten die dus afgeven. Zorgvuldig het slot op 8 levens, veilig opgeplooid in een binnenskamers bestaan. De wereld verder zonder hen, zij zonder de wereld. Klaar, duidelijk, schuld, boete. Hard, sed lex.

Ik wil geen helden van hen maken. Ik wil alleen maar zeggen dat ze dit weekend iets heldhaftigs doen. Ze gaan op een podium staan en laten zich daar van een open en broze kant zien: ze dansen. Niet eens hiphop, breakdance, niks met spieren. Gewoon dans, hedendaags in die zin: er is geen stijlboek. Werkelijk niks hebben ze om zich achter te verschuilen. Het is puur, persoonseigen, intuïtief bewegen. En in de mannenafdeling van een gevangenis is zo'n

3 Decreet 7 juli 2017 houdende de subsidiëring en erkenning van het sociaal-cultureel volwassenenwerk, BS 2 oktober 2017.

breekbaar register - daar doet niemand omfloerst over en laten we het nog zacht uitdrukken - niet evident.

Het vroeg veel van de deelnemende mannen. Elke keer naar de repetitie komen. Hun eigen schaamte overwinnen. Leren samenwerken en omgaan met frustraties. Voor velen was het de eerste keer dat ze op een podium stonden. Het is wat een van de begeleiders van dit project het belangrijkste effect noemt. "Zo'n parcours doorworstelen, zichzelf overstijgen... dat geeft trots. En dat is iets wat gedetineerden vaak lang niet meer hebben gevoeld."

Dialogoog voeren

Tijdens culturele activiteiten werken we bewust aan de connectie tussen de werelden binnen en buiten de muren. We bouwen bruggen tussen de gevangenis met haar bewoners en de buitenwereld met vrije burgers. We proberen de stereotiepe beeldvorming te doorbreken. We geloven dat gedetineerden die tijdens hun detentie verbonden blijven met de samenleving, later ook weer makkelijker hun weg in die samenleving zullen vinden. Verbinding tussen de wereld binnen en buiten de gevangenis komt iedereen ten goede. Met ons cultuuraanbod openen we de deuren in de gevangenis en herstellen we de verbroken communicatielijn tussen binnen en buiten. Dat kan diverse vormen aannemen: we tonen buiten de gevangenis de resultaten van activiteiten die in de gevangenis plaatsvinden, vrije burgers wonen een theatervoorstelling in de gevangenis bij, vrije burgers en gedetineerden nemen samen deel aan een gespreksgroep in de gevangenis, ... De dialoog begint wanneer gedetineerden en vrije burgers elkaar ontmoeten. Dat kan ook indirect, bijvoorbeeld via kunstwerken en verhalen die heen en weer gaan. Het project rond de *Zinnekeparade* in Brussel laat zien hoe gedetineerden en vrije burgers samen iets opbouwen, in co-creatie, zonder direct fysiek contact. Beeldend kunstenaar Catherine Van Assche begeleidde in 2014 acht creatieve ateliers in zowel de kunstencentrum De Pianofabriek als in de gevangenis van Sint-Gillis. In beide ateliers werkte men aan marionetten en maskers voor de Zinnekeparade, het sociaal-culturele stadsproject dat tweejaarlijks door de straten van Brussel trekt. Om een link te leggen tussen de ateliers binnen en buiten de gevangenis was er een heen-en-weerboek dat telkens met de begeleiders van de verschillende ateliers meeding. In het boek schreven, tekenden, vertelden de deelnemers hun belevenissen. Het werd een prachtig boek dat telkens tussen de twee werelden reisde. Zinneke gaf gedetineerden de kans om actief te participeren aan een gebeuren dat de gevangenis muren overstijgt. Ze maakten deel uit van een project dat leeft in de buurt, in de wijk en in de stad. Zo houden ze voeling met wat zich buiten de muren afspeelt en vergroot hun gemeenschapsgevoel, wat hun re-integratie ten goede komt. En in de andere richting kwam de gevangenis een stukje dichterbij de

vrije burgers die deelnamen aan de creatieve Zinneke-ateliers. De parade zelf werd gefilmd en gefotografeerd. De gedetineerden konden zo het resultaat van dit buitengewone project met eigen ogen zien. Aan het eind van het project kregen alle deelnemers ook een boekje met foto's van het volledige proces. Een gedetineerde getuigt: 'Meewerken aan de Zinnekeparade, dat voelt een klein beetje als ontsnappen. Het is fantastisch als je dan het resultaat ziet. Ik ben er echt fier op dat onze marionetten gebruikt zijn in de parade!'

In andere projecten proberen we de dialoog zelf centraal te stellen, dan is er pas echt sprake van uitwisseling. Daarom creëren we bewust kansen tot direct contact, ontmoeting en gesprek. In projecten als *Parlé Détiné* en *Rondom Prison* krijgen burgers de kans de gevangenis te bezoeken en in gesprek te gaan met gedetineerden en personeel. Tijdens deze ontmoetingen ontstaat er empathie, groeien er kansen om af te stappen van de clichés. Gedetineerden zijn verbaasd als blijkt dat de buitenwereld voor hen openstaat en oprecht in hen is geïnteresseerd. Voor sommige gedetineerden zijn dit na jaren detentie de eerste gesprekken die hen echt beroeren. Inzetten op herstel van deze verbindingen is essentieel.

Uitnodigen tot leren

In heel wat gevangenissen is er een breed aanbod aan onderwijs, cursussen en beroepsopleidingen. Dit leren binnen een gestructureerde context is het formele leren. Het cultuuraanbod in de gevangenis heeft een niet-formele aanpak. Wie wil, kan deelnemen, maar niemand is verplicht. De gevangenis biedt ruimte voor informeel leren via vorming rond persoonsgerichte en maatschappelijke thema's. Een vorming over communicatie en agressie bijvoorbeeld laat gedetineerden op een praktijkgerichte manier ontdekken hoe ze hun communicatie kunnen aanpassen in verschillende omstandigheden, hoe ze de signalen van agressie bij zichzelf en anderen kunnen herkennen en hoe ze daarmee kunnen omgaan, ... Ze leren kijken naar zichzelf en erover praten met andere gedetineerden. Daarnaast vinden we het ontzettend belangrijk dat gedetineerden betrokken blijven bij wat er in de samenleving gebeurt. Daarom organiseren we ook vormingen rond belangrijke maatschappelijke thema's: politieke vorming, radicalisering of mensenrechten. Hiermee geven we ook een duidelijk signaal aan gedetineerden dat ze erbij horen, ook al maken ze fysiek geen deel uit van de vrije samenleving. Een voorbeeld hiervan is de *Schrijfmarathon*. In december organiseert Amnesty International elk jaar een briefschrijfmarathon tegen onrecht. Wereldwijd worden er dan massaal brieven en kaartjes verstuurd om te protesteren tegen enkele frappante mensenrechtenschendingen. In 2018 focuste de campagne op 9 vrouwen die onder vuur liggen

omdat ze opkomen voor de rechten van anderen. In bijna elke Vlaamse en Brusselse gevangenis vond in december een schrijfmarahton plaats. Daar kregen de gedetineerden eerst een infosessie over wat Amnesty doet, over de vrouwen waarvoor ze zouden schrijven en over de impact die hun brieven en postkaartjes wel degelijk hebben. Waarna de gedetineerden zich met lokale Amnesty-vrijwilligers aan het schrijven zetten en samen het gesprek aangingen over mensenrechten, activisme en je leven riskeren voor anderen. De kern van informeel leren is dat gedetineerden zo oefenen in competenties die belangrijk zijn voor het leven binnen én buiten de muren: leren luisteren naar het verhaal van anderen, een eigen mening positief verwoorden, samenwerken, afspraken naleven, introspectie, opinies nuanceren in een debat met anderen, een constructieve werkhouding ontwikkelen. Zo lukt het hen nadien ook beter om te leren via formele trajecten zoals onderwijs of een beroepsopleiding. Het *Filocafé* in de gevangenis van Beveren steunt precies op deze vaardigheden. In het Filocafé komt een kleine groep gedetineerden maandelijks samen om te praten over diverse thema's: vrijheid, familie, interculturaliteit of positief denken. Benny van Vormingplus⁴ begeleidt de groep:

'Het Filocafé gaat om respectvol omgaan met elkaar, gespreksregels volgen, rekening houden met anderen, met interesse luisteren, leren verwoorden wat je te zeggen hebt, leren aanvaarden dat een ander anders is, anders reageert. Het gaat om feedback kunnen krijgen, complimenten leren aanvaarden. Je wordt gehoord en gezien, je leert van elkaar. Dat is een fijne manier van leren, je kunt je eigen ervaringen inbrengen, je wordt niet direct uitgelachen en bekritiseerd. Je mag mens zijn. En over zinnige dingen praten.'

Inclusie vormgeven

Gedetineerden zijn uitgesloten, in de letterlijke zin van het woord. Hun vrijheid is hen ontnomen. Ze worden fysiek buiten de samenleving geplaatst. Maar dat betekent niet dat zij er geen deel meer van uitmaken. Integendeel, de samenleving is verantwoordelijk voor de zorg voor en het leven van gedetineerden, zoals voor al haar burgers. Zo staat het in het *Strategisch Plan Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*.⁵ Het uitgangspunt voor dit plan is dat gedetineerden, hoewel ze van hun vrijheid zijn beroofd, hun fundamentele rechten behouden, ook het recht op de hulp- en dienstverlening die de samenleving organiseert. Elke gedetineerde moet dit recht ook in de gevangenis kunnen uitoefenen. In de praktijk wil dit

zeggen dat gedetineerden moeten kunnen werken, de kans moeten krijgen om onderwijs te genieten, recht hebben op welzijn en gezondheidszorg, op sport en ook op cultuur. Dat zal de re-integratie in de samenleving vergemakkelijken. Van begin af aan was het de bedoeling de uitwerking van deze rechten inclusief te benaderen, precies om de band met de samenleving niet te verliezen. Wie buiten de muren activiteiten organiseert, doet dit ook binnen de muren voor gedetineerden. De buitenwereld in de gevangenis binnenbrengen, daarover gaat inclusie. Wat betekent inclusie in de praktijk? Een vormingsinstelling zet een creatieve werking met vrijwilligers op voor diverse doelgroepen – en dus ook voor gedetineerden. De tekenacademie heeft óók een klas in de gevangenis. Naast het woonzorgcentrum en de instelling voor mensen met een beperking wordt ook de gevangenis deel van een Dag van de Vrijwilliger of Week van de Amateurkunsten. Het koor houdt open repetities in de gevangenis, zodat gedetineerden kunnen meezingen. De bibliotheek heeft een volwaardig filiaal in de gevangenis. Het hoeft dus niet exotisch, moeilijk of complex te zijn. We merken dat het middenveld deze weg stilaan inslaat. Tijdens een kunstroute in Hoogstraten langs de ateliers van de plaatselijke kunstenaars was het crealokaal van de gevangenis een van de haltes. Net zoals de andere amateurkunstenaars de geïnteresseerden een kijkje achter de schermen gunden, stelden ook de gedetineerde tekenaars, schilders en knutselaars de deuren van hun atelier open om trots hun werk te tonen. De bibliotheek in de hulpgevangenis van Leuven is een bibliotheekfiliaal als een ander. Wanneer lezers in de onlincatalogus een roman opzoeken, is het mogelijk dat die enkel in de gevangenisbibliotheek te vinden is. Ze kunnen dat werk dan reserveren, net zoals de bibliotheekbezoekers in de gevangenis dat kunnen met boeken of films uit pakweg de gemeentebibliotheek van Kessel-Lo. Deze gevangenisbibliotheek zijn vandaag misschien wel het beste voorbeeld van inclusie in detentie. Waar de bibliotheekwerking vroeger steunde op de goodwill van lokale gevangenisdirecteurs, penitentiaire bewakingsassistenten, gedetineerden of medewerkers van de openbare bibliotheek, is die nu stevig vastgeklonken in een wettelijk kader. Met de inwerkingtreding van het participatiedecreet in 2008⁶ werden er financiële middelen vrijgemaakt om de gevangenisbibliotheekwerking in Vlaanderen te ondersteunen. Toen werd de keuze gemaakt om de openbare bibliotheek als primaire partner van de gevangenisbibliotheek te gaan beschouwen. De Vlaamse overheid sloot convenanten af met steden en gemeenten die een gevangenis huisvesten om de

4 Voor meer informatie over Vormingplus, zie: <https://www.vormingplus.be/over-ons.html>.

5 *Gemengde Commissie Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, Strategisch plan Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden 2015-2020*, https://www.departementwvg.be/sites/default/files/media/documenten/strap_gedetineerden_2015_2020_definitief.pdf.

6 *Decreet 18 januari 2008 houdende flankerende en stimulerende maatregelen ter bevordering van de participatie in cultuur, jeugdwerk en sport, BS 4 april 2008*.

gevangenisbibliotheken op een structurele manier uit te bouwen. Het belangrijkste uitgangspunt was om de bibliotheken in de Vlaamse en Brusselse gevangenissen een professioneler karakter te geven. Dankzij de middelen van het participatiedecreet werd het mogelijk om in elke gevangenis een professionele kracht aan te stellen, een personeelslid van de plaatselijke openbare bibliotheek. Deze bibliothecarissen sloegen in de lokale gevangenissen de handen in elkaar met fatikken, vaak ook met penitentiaire bewakingsassistenten. Sindsdien groeiden de collecties in kwantiteit en in kwaliteit, gingen steeds meer gedetineerden van de bibliotheek gebruik maken en steeg ook de waardering van de bezoekers. En zo is de bib vandaag een belangrijke plek in elke gevangenis. In een omgeving waar betrouwbare informatievoorziening geen evidentie is en de mogelijkheden tot ontspanning veel beperkter zijn dan buiten de muren, is een goed werkende gevangenisbibliotheek voor heel wat gedetineerden een onmisbaar goed. Naast de kapel, zo geven velen aan, is ook de bibliotheek een plaats waar ze zich even buiten de gevangenis wanen. Ze hebben er toegang tot informatieve boeken, literatuur, muziek en film, en ze kunnen er mekaar op een ongedwongen manier ontmoeten; bijna net zoals buiten.

Participatie aanwakkeren

Participatie leeft in de samenleving. Dat merk je aan de vele burgerinitiatieven die uit de grond schieten. Burgers organiseren zich om samen een antwoord te bieden op diverse maatschappelijke uitdagingen. Organisaties uit het brede middenveld zoeken manieren om meer aansluiting te vinden bij hun doelgroep(en). De overheden nemen een actieve rol op om participatie te organiseren en te ontwikkelen. Het thema participatie sijpelt ook door binnen de gevangensismuren. Dat klinkt paradoxaal in een context waar keuzevrijheden worden afgenomen en veiligheid primeert. De gevangenis bepaalt het dagelijkse leven van de gedetineerden: mogelijkheden tot werk en bezoek, de bedeling van de maaltijden, deelname aan activiteiten, ... Doorgaans worden gedetineerden nog weinig aangesproken op hun eigen verantwoordelijkheden. Toch geloven wij sterk in initiatieven waarbij gedetineerden kansen krijgen om actief te participeren en verantwoordelijkheid op te nemen. De Rode Antraciet is voorloper op het vlak van participatie van gedetineerden. Dit komt omdat het brede aanbod van cultuur en sport veel participatiemogelijkheden biedt en op een meer informele manier werkt. Deelnemers kunnen dit aanbod binnen de gevangenis op verschillende manieren mee vormgeven. Zo laten we gedetineerden bepalen welk cultureel aanbod wenselijk is binnen de gevangenis. We bevragen hen naar ideeën en noden. Dit gebeurt op verschillende

manieren. Informele gesprekken met deelnemende gedetineerden tijdens activiteiten doen nieuwe voorstellen en suggesties opborrelen. Krachtiger wordt het als gedetineerden zelf mee vorm geven aan activiteiten. Ze krijgen binnen diverse ateliers de vrijheid hun eigen traject te volgen en we denken samen met hen na hoe zij hun werk naar een breder publiek kunnen brengen, bijvoorbeeld door een tentoonstelling op te zetten. Anderen komen samen onder begeleiding van een regisseur om een theatervoorstelling te maken. Ze beslissen mee over het verhaal dat ze willen vertellen en hoe ze dit op een podium brengen. Op deze manier zijn de gedetineerden mede-eigenaar van het aanbod. Het straffe toneelstuk *Een nieuwe wandeling* dat in 2012 in de gevangenis van Gent werd gemaakt door een groep gedetineerden onder regie van Dominique Willaert en Caroline Petrick is hier een mooi voorbeeld van. In sommige gevangenissen krijgen gedetineerden de mogelijkheid om mee te beslissen over het aanbod en zelfstandig een activiteit uit te werken. Ze zijn verantwoordelijk voor de organisatie van de activiteit en soms voor een deel van de begeleiding. In Hoogstraten kwam zo het project *Cell's Kitchen* tot stand. Gedetineerden krijgen 3 maaltijden per dag op cel bedeed. Extra's kunnen ze aankopen. Met de beschikbare ingrediënten gaan veel gedetineerden in hun cel zelf aan de slag. Afhankelijk van de gevangenis waarin zij verblijven, beschikken zij in hun cel over een microgolfoven, een waterkoker, kookplaat of soms helemaal niks.

In 2012 riep een projectgroep van 8 gedetineerden in Hoogstraten alle Vlaamse en Brusselse medege-detineerden op om hun favoriete gevangenisrecept in te zenden. Hun doel was om een kookboek te maken met budgetvriendelijke, eenvoudige en snelle recepten voor hun medege-detineerden dat eveneens inspirerend zou kunnen zijn voor andere groepen in de samenleving: jongeren, studenten, kansarmen, mensen die nog niet kunnen maar wel willen leren koken. De projectgroep selecteerde 45 recepten en verdeelde ze in 4 categorieën: recepten voor de microgolfoven, met een kookplaatje, met een waterkoker of zonder extra materiaal. Onder begeleiding van chef-koks Jeroen De Pauw en Kwinten De Paepe bereidde de projectgroep alle 45 recepten. Een foodfotograaf nam foto's van de gerechten. De projectgroep schreef alle recepten uit en ontwierp samen met de drukkerij van de gevangenis placemats met de recepten. Het project gaf op zijn beurt aanleiding tot de opstart van diverse kookateliers in de gevangenissen, waarvan enkele nog steeds lopen. Het kookatelier van de gevangenis van Beveren onder begeleiding van twee vrijwilligers van KVLV Melsele is er daar een van.